

MÉGEGYSZER A FIATAL NEMZEDÉK
ÚTJÁRÓL

Irta: Lovass Gyula

SZERB ANTAL cikke («Könyvek és ifjúság elégiája»). Nyugat) szélesebb gyűrűket vert fel az irodalmi közvéleményben, mintsem várhattuk volna. A földuzzadt cikkeknek előbb-utóbb rá kellett csábítani valakit, hogy az «eset tanulságait» s a legfiatalabb írói-nemzedék irodalmi szemléletének képét összefoglalja. Fábíán István engedett e veszedelmes csábításnak egy (ki tudja miért?) Irodalmi csetepaténak nevezett cikk erejéig (Magyar Szemle), de összefoglalása csak még jobban bonyolítja a helyzetet s igen alkalmas rá, hogy a «nemzedékünkéről» helytelen véleményeket indítson útnak. Nem mehetünk hát el mellette szó nélkül.

Mi volt Szerb Antal vádja a «nemzedékekkel» szemben? Az irodalmi forradalom folytatását követeli rajtuk, a meglepetéseket, az újságot, a jelszót és a mániát hiányolja bennük. Van egy új nemzedék s nem akar «nemzedékiesen» viselkedni! Nem gyűlöl és nem rajong eléggé! Nem áll elő valami egészen érthetlennel, bolondsággal, «nyelvi vizicsodával, hanggal, ami messziről jön és soha sem hallatott». Márpedig micsoda öregkort várhatsz attól, aki fiatal korában sem volt forradalmár? Hol fogja végezni az a nemzedék, mely fiatakorát is óvatossággal és gyávasággal kezdte? — Ilyen egyszerű, de vádló mondatokra lehet szételemezni Szerb Antal szép és lírikus vallomását, amelynek íze itt-ott mintha mégis a fiatalabbak, a generációnk közös hangjának («dírai szenvelgésének») hatásáról árulkodnék.

A «nemzedék» könnyen felelhetett volna e vádakra. Csak amikor válaszolt (Napkelet), már nem a felelet volt a fontos. A «nemzedék» a maga irodalmi szemléletének kifejtését, tisztázását jobban szívén viselte, mint a vitát.

Mégis, mivel tagjai egy kissé a maguk művét védelmezték, a maguk oldaláról mindegyik felelt Szerb Antalnak is. (Nem kerülhetjük el, hogy válaszaikat összefoglaljuk, mert Fábíán, cikke alapján, igen kevésbé látszik mondanivalójuk lényegét megérteni.) Rónay György hangsúlyozza, hogy a legfiatalabbak nemzedék-voltuknak nem voltak és nem akartak tudatában lenni, viszont az előző nemzedék legláthatóbb újsága, «tanulmány, újnépesség, falukutatás», a negyveneseknek nem kizárólagos sajátja: részben

örökségként maradt rájuk az előző nemzedékről, másrészt eredményekben és divatjukban a legfiatalabbaknak is van része és felelőssége. *Thurzó Gábor* a nemzedék nyugalma, mániáktól való mentességét kortünetnek érzi, a romantikus és forradalmár nemzedéket neoklasszikus utódoknak kell szabályosan felváltani. *Mátrai László* szerint irodalmi-stílusbeli, formai újítást nem várhatunk addig, míg az irodalom a *prousti* árulást ki nem heverte, míg a fiatalok, a világon keresztül megtett kerülőúton járva valami ellenmérget, valami megoldást ki nem termelnek magányukban. *Sőtér István* tanulmánya a nemzedék talányos arcáról beszél, melyről még elhamarkodottság lenne ítélni; egyébként a saját nemzedékét a forma forradalmában merészebbnek s a révületben igazabbnak érzi az elődöknél.

A «nemzedék» nyilván felelhetett volna egyebet is.

Mert hiszen különös és paradox Szerb ítélete. Negyvennyolc után Kemény vagy Arany János örült volna, ha óvatos és mérsékelt nemzedék áll elő; vadság, kilengések és részeg újítás helyett kiegyensúlyozott, magát fékező bölcsességgel, Szerb Antal Trianon után s az új világháború előtt azt követeli, amit a Nyugat nemzedéke még a békében valósított meg s amivel a negyvenesek a huszas évek viszonylagos békéjében kísérleteztek: az újság izgalma, a keresés lázát, a fecsérelni kedvet, a dinamikus, forrongó, romantikus irodalmi életet és létkört.

Úgy látszik, hogy a játékra és groteszkre oly hajlamos Szerb Antal ezúttal elnézte az igazi paradoxont. Elnézte és elszalasztotta.

Hiszzen, ha a fiataloknak van valami újszerűségük, ha különböznek valamiben az előző nemzedéktől, az éppen az, hogy nem ugranak már be minden újságnak s nem akarnak mindenáron különbözni. Nem lehet igen soká ugyanazért az «eszményért hevülni», még akkor sem, ha az az eszmény az újítás vagy az irodalmi forradalom. És forradalmat sem lehet csinálni, ha már a forradalmárok is megalkották a maguk Akadémiáit! A mi «generációnk» akkor lenne igazán epigon, ha még mindig örülten és reménytelenül hajszolná az újságot, a különöst, a sohasem hallottat, az excentrikust. Ha még mindig beállításban, árnyalásban, jel-szóban akarnánk meglepőt alkotni, ha még nem értettük volna meg, hogy az újszerűség hajszolásával lehet legelőbb lejártni mindent, ami meglepő és új. A «nemzedék» vak lenne, ha újat akarna, amikor az «újság» hajszáját mindenki únja már. Két nemzedék vesződött vele hovatovább, hogy a mondanivaló kifejezésének különöségeit, egyszer teljesíthető csodáit keresse, mi végre a mondanivalót szeretnék elmondani. Az elmúlt ötven évnek nagy-

szerű megszállottjai, hasonlíthatatlan örültjei voltak, de ők az örültség vénáit egyelőre ki is merítették. Ha a «nemzedékünk» nyugalma, szabályossága ezt jelenti — ahogy *Thurzó Gábor* cikke bizonyítja —, akkor kár volt ezt az újságunkat meg nem látni, ezt a paradoxont elszalasztani.

Persze a jelenségnek valósabb gyökerei is vannak. Ha igaz, ahogy ebben a vitában *Mátrai László* idézte, hogy az író a gyerekkora emlékeiből él, mi a háborús szükség, óvatosság és szegénység emlékeiből élünk. Ezeknek az emlékeknek hatása alatt irodalmi szemléletünk, lelkivilágunk másféle irányban fejlődött, mint azoké, akik békeidőben volt gyerekkorukra emlékeznek vissza, akiknek a fiatalkorát a háborúelőtti irodalmi izgalmak és társadalmi-politikai erjedés színezte. Amit Szerb Antal hiányol belőlünk, csak annyit jelent, mások lettünk. Hiány-e egyébként, vagy nyereség-e, nem célunk vitatni. De ez a «másságunk» való tény. Bizony, nem egészen jó nekünk (belsőnkben s akkor, ha meg szabad mondanunk) az, ami az előző nemzedéknek jó volt. Nem a szekta és a mánia a fontos nekünk és nem az új irány! A nemzedék legtöbbször valahol az *Álláspont*, *Korunk Szava*, *Szolgálat és Irás* és a *Válasz* körül kezdte, s legtöbbször szociográfiával, vagy éppen politikai-spekulációval. De indulásukban nem a divat, a szekta és a «nemzedékszervezkedés» volt a lényeg, hanem valami másfajta láz, menteni akartak, szolgálni és válaszolni. A legtöbbször hitt abban, amit csinál, annyira, hogy már szinte nem is irodalom volt, amit csináltak. És erre az is bizonyosság, hogy otthagyták, s talán a legjobbak, a szociológia hadállásait, s hogy «a várakozás magasfeszültségét nem a politika oldalszelepein engedték ki». De nincs értelme tovább leplezni, amit mondani akarunk. A nemzedék a sikertelenségekből s tán még inkább a könnyebb fajsúlyúak olcsó sikereiből okulva valami «belső körre» tért vissza, belső revíziókat csinált s akár szépiró lett, akár tudós, és még ha hallgat is róla, lelkiismeretességében, «szabályosságában», nyugalmaiban és komolyságában ma is érezteti *annak az érintésnek nyomát*. A «nemzedék» mérséklete, igazsághoz való hűsége, de megszállottsága is egy új irodalmi szemlélet felé mutat, mely még nem találta meg tán feladatait, még tán művei sincsenek, de alakulóban van, s különbözik Szerb Antal generációjának irodalomszemléletétől. A tegnapi irodalomszemlélet szerint hiányozhat belőlünk valami, de nem bizonyos még, hogy hibásak vagyunk, vagy szegényebbek a tegnapiaknál; minden irodalomesztétika történeti képződmény s csak meghatározott korra érvényes.

Ilyeneket mondhatott volna a «nemzedék»; de nem mondta,

mert nem akart szükségtelenül szerénytelen lenni. Az adott irodalmi szakkérdéstől, a vádban adott szemlélet kereteitől, sőt egyszerűen az irodalom talajáról nem akart letérni.

Hogy mégis le kell térnünk, Fábíán István egy-egy mondata felelős érte. «Szomorú — írja — a különleges magyar gondok hiánya a most fellépő fiatalok világában». A nemzedék, szigorúan az irodalmi szakkérdés tárgykörében maradva, néhány cikkben körvonalazta irodalomszemléleti álláspontját. Szabad-e ezekből a cikkekből arra következtetni, hogy a legfiatalabbak — mert az említett néhány cikkben véletlenül nem beszélnek róla —, elfelejtették, hogy «a magyar írónak kötelessége tökéletes magyar visszhanggal felelni a nagy európai kiáltásokra?», hogy, «amíg nagy lázak gyötrik a nemzetet, a fiataloknak az lenne a legfontosabb problémájuk, hogy a hegy beledől-e a tengerbe? magyarul: szabad-e csodákról írni, vagy maradjunk józanok?» — «Nem szabad hebe-hurgyasággal vádolnunk azokat — írta Sötér István —, akik e nemzedék felett szavukat hallaták...» Nem vádolunk mi sem, de azt hisszük, itt valami félreértés történt.

Eltekintve attól, hogy egy tisztán irodalmi probléma tisztázása is használhat a magyar kultúra ügyének, a csoda és a józanság vitája nem is lekicsinyelendő. «Csodára kell-e várunk, vagy segíthet-e rajtunk a magunk okossága, józansága», ez az alapkérdése a negyvenesek magyar gondokról írt sorainak is. «Hallgatólag öreg Rákóczi György, lovagolj a bátor, cifra, forró nép előtt!» — írta nem is oly régen Cs. Szabó László. Azt azonban senki sem vetheti komolyan a szemünkre, hogy pl. az olasz renaissance festésről szólván, miért nem küzdöttünk a csecsemőhalandóság ellen.

De ha már benne vagyunk a védekezésben, elmondhatjuk még, hogy mi lehet az oka a «nemzedék» viszonylagos és állítólagos hallgatásának a «magyar gondokat» illetőleg. A «nemzedék», ha látszólag szép mondatokat ír is le néha, még nem alakította ki igazi hangját. Szóljon-e hát más nyelven arról a tárgyról, ami a legfontosabb neki? Legyen epigon a hazaszeretben? Most bontakozik ki a szociográfia vereségéből, hogy töltse hát be a negyvenesek önmaguknak építette hadállásait? Van ugyanis egy speciális, mestersegízű s műfajszerű irodalma az öregebbek között a magyar gondok aggodalmának, sűrű lövészárkokkal és pontosan belőtt ütegekkel. És mégis, mintha minduntalan vereséget szenvednének! A kisebbek érvényesülnek a politikában, s ez éppelég vereség a tárgynak; a nagyok belesüketülnek a saját hangjukba vagy a részvétlenségbe. Cs. Szabóra naponta feni a fogát néhány szélsőséges párt, Németh László Szabó Dezsőnél is szomorúbb üldözési mániát sze-

rezhet. Nem elég vereség ez nekik? S nem elég intés-e nekünk? Átvegyük-e a vert hadak hangját és műfajait?

Inkább mérsékeltek vagyunk, nyugodtak. Inkább várunk. Inkább magányos utakat teszünk meg, inkább nyúljanak ki a vándoréveink. Inkább készüljünk többet arra a dologra, ami titokban, csöndben mindig és legforróbban érdekel, talán többet ér majd, többet használ majd a mi megtalált szavunk, mintha be-tanult leckét ismételnénk. Meg kell gondolnunk, mi volt az előt-tünk járók vereségének oka . . . De más is gondolja meg, jobban, s ne ítéljen tévesen a nemzedék magyarságáról.

ÉNEK A RÖG FELETT

*Kalászkok között, nyári délután
Testvér Nap alatt boldogan lépek,
Minden kalász most meleg anya-kar
S ölükbe vesznek bús ezredévek.*

*Könnyű viganót hullat rám Isten,
Föld vagyok én is most zokogva: por,
Szent sár és lélek Ádám testéből,
Akit angyalok visznek valahol.*

*Nincs homály, idő, jajdulás, átok,
Benne dobog a föld ereimben,
Ősi, megtárult horizont vagyok:
Gyerek és állat, kalász, meg minden.*

*A lélek fulladt sikolya vagyok,
Kinek sírása egy lehet ma már:
Földet ne lássak: Jelent, hol jogra
Éhes zsellérek satnyult karja vár.*

*Ne lássak Földet mai álarcban,
Ki felé kapzsiságok marka nyúl,
Földet, ki hadvezérek álma lett
S nincsenek tiszta gyökerek alul.*

*Mezőt lássak, ős kalászt, akik közt
Tudjam: figyel az Isten az égen
S Isten arcát láthatom a fákban.
S békén csúszó bogarak szemében . . .*

MÉCS LÁSZLÓ UJABB VERSEIBŐL

JÖJJ SZENT ELFOGULTSÁG!

„Hungárián kívül nincs élet!” E mondást
rég megmosolyogtam. Ó szent elfogultság!
Úgy hordozlak most, mint jövőnk aranykulcsát,
mely kinyit berozsdált átkot, ősi rontást.

Szent a napraforgó nagy elfogultsága,
amely nem kutatja más naprendszereknek
nagyobbfényű Napját. Egy-Napot szeret meg
s annak fényét szívja szirmába, húsába.

Szent a szerelmesek szép elfogultsága,
hogy csak egy kislány van az egész világon,
Isten is örömmel csüng e balgaságon,
mely embert álmodik e szörnyű világra.

S mi lenne belőlünk, ha anyánk nem látott
volna a legszebbnek bennünket a Földön?
Szíve végigzengett a Siralomvölgyön
s virággá varázsolt minden bajt és átkot.

Ó szent elfogultság: ecset, penna, nóta
világgá kacagta, hogy az olasz népnek
ege a világon a legeslegkékebb
s pénzért mutogatják évszázadok óta!

Csak a magyar türte, hogy ecset és penna
fertőnek, ugarnak rágalmazza földjét,
fekete korommal kék egét befödjük,
akikben lángolt a gyűlölet-gyehenna.

Testvér, rajongd körül a te kis Mátrádat,
öntsd belé vad vágyad vulkán-fújó lángját
s magad is meglátod, mások is meglátják,
hogy megnő a Mátra hirtelen Tátrának.

Rajongd nagy tengerré kis Balatonunkat
s tengerré nő tényleg s nagy hajókat hordoz!
Címkének add szíved a tokaji borhoz
s vidámíts mindenkit, kit az élet úntat.

Rajongd ki magadból a vidám fegyelmet
 tisztelő, nagyhírű katonai virtust,
 hőst, szentet álmodó menyasszonyi mirtust
 s a világra szóló magyar történelmet!

Dalold, írd: „Nincs élet Hungárián kívül
 borunk, bűzánk legjobb, mennyboltunk legkékebb!”
 Minden száraz fánkon boldogság és béke
 virít ki, ha rájuk sok, sok zengő szív ül!

GYANÚS!

Mert verseim virágja néha bölcs
 mézet rejt s titkos álmuk a gyümölcs,
 így szólt egy bajszát festő kritikus:
 „Gyanús!”

Mert szeretettől hímporos dalom
 s nemcsak zengő érc, pengő cimbalom,
 s tavasz van, hol kedvem cigánya húz:
 gyanús!

Mert a gerincem férfias gerinc
 és élek is a Biblia szerint,
 nemcsak mondom s nem bánt erkölcsi csúz:
 gyanús!

Mert szent versemben a magyar család,
 szent anyajelölt s nem csupán csalárd
 szerelmi hárfa a leányka-hús:
 gyanús!

Mert szívem víg labda s nem kín-habarcus
 s nem hal-szemű, dölyfös Medúza-arc
 az arcom, csak piros-pozsgás fiús:
 gyanús!

Mert nemcsak zengem a magyar ugart,
 de két karom barázdát szántva tart
 új tűz-ekét s lelkem magtára dús:
 gyanús!

Mivel az Istent nemcsak keresem,
 de uralom s szégyentől veresen
 gyónok s malasztja úgy mos, mint a tuss:
 gyanús!

Az irodalmi pléhpoták szerint,
mert életem nem sós-fanyar hering,
de jó kenyér és sültgalambka hús:
gyanús, gyanús, gyanús!

KÉPESLEVELEZŐLAP

Kék Bosporus. Fehérlő, kecseske minarettek.
Hajók az Aranyszarvon. A Héttorony rom; léha
tűcskők zenélnék itt, hol rab rothadt és peregtek
a könnyek: jó magyarnak nehéz volt lenni néha!

A nők sok rezgő hájú bájjal tipegnek: már nem
gyönyör-titkok, mióta a háremből kilépett
lábuk, kár volt levetni a fátyluk és a hárem
színes romantikáját, azt hittük volna: szépek!

Csak emberek. Nem tündér a nő másutt se már ma.
És nem tündérvilág ez: sok itt a gond, a titkon
ejtett könny, limonádé, cigányos utcalárma.
Meggérned majd barátom: „Mért nem maradtál itthon??”

Igaz, mért nem maradtam?? A szívem beleretten,
mert hangya, ember útja s az élet: tanulmányút;
tanulság: legjobb otthon!! S mégis: az Édenkertben
mért nem maradtunk Otthon? Mért vitt ki kósza vágyunk?

Mért mentünk néki a száz gyötrelmű szerelemnek,
gyöngyitkú tengereknek, kincstitkú földgyomornak,
a vérhabbal viharzó világtörténelemnek,
hol ciklonok szíromként emberszívet sodornak??

Ha ottmaradtunk volna: ma már ecetfa volna
az Éden minden fája, tűz-rostély rózsagyünk,
kuvik a csalogányunk! — Így megszépítón szól ma
s kálváriánkra fényt szór sok Otthont hívó vágyunk!

Mécs László

REPÜLŐK

Irta: Soós László

A REPÜLŐ-BARAK ablakát záró deszkák résén becsorgott néhány halványkékes fénysugár, de beljebb, föloldódva, elveszett a sötétben. Holborn fölnyitotta szemét. Mellette — milyen csodálatos! — egy földi óra ketyegett. Frank Holme most jött be és leült Róbert Holborn mellé. A pilóta-barak ágyai olyanok, mint a hajókabinok ágyai, úgy is vannak elhelyezve, egyáltalában nem luxus-fekvőhelyek.

— Vége a szolgálatnak? — kérdezte Holborn.

— Vége. Lefekszem mindjárt, csak sajnálom fölgyújtani a villanyt. Pihentetem a szemem.

— Milyen az idő?

— Szép; napsütéses.

Mély csönd vette körül őket. Puha szenvedés vette körül őket, mint sárga vattagomoly a most operált beteget. A földalatti csöndben most mintha valahol — s ezt egészen pontosan hallani — tisztán leütnének egy billentyűt. Ez húrt tép föl sajgatón, kízódn, fokozatosan, egyre jobban, egyre beljebb bent a mellükben és idegeket hasogat föl.

Sokáig hallgatnak.

Holme fölcsapta a Holbornnal szemközti ágyat. Szűk út maradt közöttük, ahol csak oldaltfordulva mehetett el egy ember. Holme az ágyra búj, úgy vetközött le a sötétben, lefeküdt.

Ezek a kis épületek — téglapépületek, de barakszerűek — teljesen szigetelve vannak minden külső hangtól, zajtól. Csaknem földönkívüli csendesség borul álmukra itt; idegeik szükséges pihenését ez a mély csend örzi; a napi munkájukat letudott idegeknek brutális, puska lövésszerű támadás a legkisebb hang, amely kikapcsolódó nyugalmaikat, az alvó pilótát érné. Ezek a szobák csak két-háromszemélyesek, mint egy kis kabin, olyan mindegyik; minden más tevékenységnek, tanulásnak, olvasásnak, társalgásnak, dohányzásnak külön helyisége van itt, ezekben a kicsiny kabin-szobákban csak alusznak. Rendszeretlen időközökben — ahogy szolgálatuk hozza magával.

Holborn kimászott helyéről. Ő sem gyújtotta föl a villanyt. Öltözködni kezdett; fehérneműje, inge fölé csak egy egybeszabott szerelőruhát húzott. Ha nagy magasságba menne, akkor úgyis

börkabátot vesz föl. Öltözködés közben Holme-ra nézett: úgy látta, még mindig nem alszik Holme. Ezek a legrosszabb pillanatok, tudta magáról, hosszas repülés, szolgálat vagy kimerültség után, elalvás előtt.

Holme számára örökkévalóságnak tűnhetett a rövid idő, míg elaludt. Mert már aludt. Haja a homlokába lógott, fiatal bronzarca átsugarasodott az álomtól; sötétkék, kigombolt inge alól kilátszott izmos, egyenletesen lélegző melle.

* * *

Holborn kilépett a barakból.

A hangárok hosszú sorokban álltak szellősen, tágan és levegősen, a törzépület fölött az óra szárnyas mutatóival a nagysíki számlapon nyolcat mutatott. A jelzőtorony harangjának aranykongása nemsokára hívja a barakok és a hangárok dolgozóit, akik szerelőruhák olajos szennyét és szálkás deszkák kátrányszagát hozzák magukkal.

Galven közeledett feléje a füves térségen, nyulánk és elegáns fiú. Magas, vidám és nyíltarcú. „Hazulról“ már nagy hős volt, repülőtiszt a bátyja, az első időkben vezetett a szakismereteivel; az előnyét azóta behozták a többiek is, de Galvennek az a régebbi, udvariasan és barátságosan fölényeskedő hangja megmaradt velük szemben, udvariasan fölényeskedő modornak. Egyenesen rossznéven vették volna tőle, ha elhagyja.

— Oi-hé! Holborn — emelte föl karját Galven messziről, amikor meglátta Róbertet.

— Oi-hé! — emelte föl karját Holborn.

— Fölszállsz ma? — kérdezte Galven, amikor beérte őt.

— Ezt megyek megnézni — mondta Holborn.

A jelzőtoronyhoz mentek, az obszervatóriumhoz, nézték a fekete táblán kifüggesztett időjárásjelentést, amit kétóránként újítanak meg. Iskolaépület emelkedett nem messze, javítóműhelyek állandó csengése hallatszott. Ott vörös kohók izzanak, mint egy gigászi kovácsműhelyben, kormos, fekete, szennyes, nyitott-íngü alvilági pofák lánghegyű csövekkel hajolnak a motorok fölé, barna, mélyen bevágott arcokat világít meg a kékes láng. A repülőmotorokat állandóan járattják, bömbölésük sokszor még éjszaka sem szűnik meg.

Holborn elolvasta az időjárásjelentést, aztán a mellé kifüggesztett papírlapon, az asznapi parancson kereste nevét.

— Fölszállok — mondta. — Kilenckor. Vezet Darrick kapitány.

— A kapitány? Meg fog izzasztani!

— Gép: Hawker 35. Jelentkezés a starthelyen. Nyolc ötvenkor. Ideje akkor, hogy reggelizni menjek.

Most megkondult a jelzőtorony harangja. A kifüggesztett napiparancs elé egymás után érkeztek a tábor lakói. Holborn és Galven bementek a törzsépületbe, reggelizni mind a ketten. Burke, Oram és Morton már ott voltak, hangos „Oi-hé!”-val üdvözölték őket.

— Nagy fiú lett — mutatott Galven Holbornra, mikor leültek az asztal mellé. — A kapitány viszi fel.

— Igen? — mondta Morton, barna és pirosarcú fiú. — Galven, adhatnál tanácsokat a kapitánynak, hogyan repüljön egy ilyen pelyhes fiókával.

De Galven nem reagált az ugratásra. Morton folytatta.

— Ne vidd a gépet bukófordulóba, ha túlközel vagy a földhöz, és száz méteren ne kísérelj meg zuhanórepülést teljes gázzal, mert osztályrészed lehet könnyen a halál. — Megkocogtatta kávéskanalával a csésze oldalát. — Ilyen hangja van a lélekharangnak. Amit már nem fogsz hallani — mondta változatlanul komolyan.

Elnevelték magukat.

Darrick kapitányból, a tábor parancsnokából senki a világon nem nézte volna ki a pilótatisztet. Puhának látszó arcával, koromfekete bajuszával furcsán nem illett össze a prémes bőrkabát vagy a szerelőruha, olyan volt, mint egy nyakig bebugyolált vidéki utazó.

Két hónapja sincs még, és milyen hihetetlenül régen volt mégis, hogy Holborn idekerült. Semmit sem ismert még a táborból, amikor az autón először közeledett ide. Semmit sem ismert a gépekből, alkatrészeiknek nevét sem tudta még. Hogy közeledett a táborhoz, most látott először ilyen közel maga fölött elsüvölteni gyakorlatozó gépeket. Egészen mindegy volt és másodrangú, hogy ki ült bennük, az is, hogy egyáltalán ült-e bennük ember, vagy bármicsoda lény. Egymásután szökkentek föl a gépek, a földről lött nyíl útjával, félelmes mótorzörejjel. Hengeres törzsük kapaszkodott fölfelé, égnek nyujtott orral. Úgy látszott, a szárnyat csak hordozza magán a gép, díszként, de semmi szerepe ennek a repülésben. Milyen különös volt ez is. Hogyan tudja — és vajjon meg tudja-e egyszer magyarázni magának ezt az érzést? Zárttörzsű, furcsa gépek fúrják föl magukat, mintha a földről lökné el őket valami akaraton túli, hatalmas erő, leüthetetlenül, eltüntethetetlenül és levegőbe emelkedésük csodáját visszavonha-

tatlanul bizonyítón. Mintha a föld forgásából hirtelen elszabadultak volna ezek az irány nélkül csak felszökellő, gömbölyütörzsű fémhengerek, valami spirálnak kiszakadó atómjaiként, talán vissza sem térnek soha, s mint önálló égitestek, bolygó életüket kezdik meg, ... hová viszik börtönükben magukkal azt az embert, aki bennük ül? Hová ragadják zsákmányukat? ... vagy az akar bolygó lenni, az az ember ott bent, elszakadva a földtől? Menekül talán a földtől? Miért? mert ember volt a földön? De hát akkor is ember lesz csak, ha a géppel kiszállítja magát a világűrbe! — A gépek elbúgtak sorban Róbert feje fölött és színesen a törzsükre, farkukra írt betűkkel, színjelzéssel. Az utolsó ott vágódott föl, egészen közel Róbert fölött. Róbert most látott életében először ilyen közeli magasságban repülőgépet. A színek lepték meg, a felkavart levegőkékségben a szürke, csillogó szárnyak, a ráfestett és a farokra festett piros körök fekete karikával, s a merevítő huzalok különös zürzavara. És a férfi a börsisakkal, szemüveges két nagy bűvárszemével a szabad ülésben. Egy pillanat volt mindez, ahogy fölfogta; s az örült zörejjel elvágódó gépben a feje fölött, a dübörgő motor biztonságos bizonytalanságában, az egész törzs mozdulatlan mozgásában, a szárnyak, huzalok és feszítőkábelek zürzavaros rendjében, a vázak, szárnyak és huzalok közül szabadon kinéző pilóta olyan volt Róbertnek, mint egy eszeveszetten vakmerő tengerész.

Hogy megszerette aztán a fiúkat is, a bajtársait! A katonás rangban sorakozó gépeket a startvonalon, a zöld, füves térségen, a távol kéklő hegyeket és a gépek előtt fősorakozó legénységet.

Az első fölszállása, a szoktató repülés tulajdonképen nem is volt élmény. A motor annyira dübörgött és rázkódott, hogy nem tudott figyelni semmire se; hogy emelkednek, azt is tulajdonképen csak onnan vette észre: a rázás megszűnt és nehezebben lehetett lélegzeni. Apró, dobozszerű házakat látott, ha lenézett, a tábor épületeit, a sík pázsitot és egy távolban elfutó játékvonatot. Két-három perc múlva leszálltak. Róbert tudomásul vette, hogy repült. Nem volt ebben semmi különös.

De hol van már az a felelőtlenség; a felelőtlensége annak, hogy más vezeti a gépet! Hol maradt az a símasága a repülésnek, amikor a gép, mint egy légi autóbusz, egyenletesen száguld előre. Kettős kormányú gépeken repülnek, mögöttük ül az oktató, csak akkor nyúl a kormányhoz, ha hibáznak. Az utasításait csak a fülükre erősített kagylón hallják. Ahogy ők, a növendékek viszik a gépet, ez hat-tíz métereket esik, megcsúszik és imbolyog, de megteszi azt is, hogy sokszor magától kapaszkodik fel. A szél

dübörög és süvít, vagy a motor dübörög és süvít, — nem lehet tudni. Még ha legalább előttük, vagy mellettük ülne az oktató, rá lehetne nézni, vagy a szeméből kiolvasni, hogy mit lehet itt csinálni. A startot és a leszállást az oktató hajtja végre, de még így sem tudta megakadályozni Darrick egyszer, hogy Burke oda ne vágja a futóműszerkezetet. Darricknak még eszébe sem jutott, hogy leszállhatna, de Burke, úgy látszik, már le akart szállni, megállapíthatatlan és öelötte is ismeretlen okokból. Tizennégy méterre a föld felett szabályosan kilebegtette a gépet, mint egy vérbeli öreg forgalmi-pilóta tíz méterrel lejjebb; és csunya leliftelés lett volna belőle, ha Darrick észbe nem kap, hogy Burke itt öntevékenyen és valószínűleg beszámíthatóságán kívüli állapotban, leszállásra készül. Roppant recsegéssel jöttek le, a futószerkezet becsuklott és összezsugorodott homorúan, mint egy vékony drótdarab; az egyik kerék messze röpült.

Galven is fölszáll kilenc órákor. Háromnegyed kilenckor mind a ketten a hangárok elé mentek. A két iskolagépet akkor vontatták ki, Spike, a kövér altiszt felügyeletével. Kacsázva és szuszogva mozgott mindig ez a Spike, a verejték csurgott állandóan a kövér és jóindulatúan magabiztos arcon és mackóruhájának öve úgy fonta körül hatalmas hasát, mint óriási hordót az abroncs.

— Jobbra... jobbra a szárnyat, mesterjelöltek! — hallották a hangját messziről. — Kigurítjátok a hangár oldalát! Arra van a kijárat, medvék! Húzzátok, fiacskáim, mert ha sokáig ittmaradunk vele és úgy ötszáz év múlva megtalálják a csontjainkat és köbennyomódva a repülőgépet mellettünk, előbb-utóbb talán fölfedezik, hogy itt repülőtér volt.

— De nem szeretem ezt hallani, hogy repülőtér — mondta Galven Róbertnek. — Hát létezik olyan, hogy repülőtér? Ez légi-kikötő! nem repülőtér.

Holborn úgy találta, hogy Galvennek igaza van. Őt is tengerre emlékeztette a levegő; tengernek pedig csak kikötője lehet.

Róbert közelebb ment gépéhez, amely úgy állott ott a zöld tisztáson, mint magányos, óriási szöcske.

A föld rázkódott a motor rettentő ropogásától, a hatalmas gépállat bömbölve, reszkető vággyal követelte az eget. Kétfedeles, könnyű kis sportgép, a szárnyak között merevítő ducokkal.

Darrick kapitány tűnt fel. Holborn eléje sietett és jelentkezett. Darrick pillanatok alatt magára rángatta bőrkabátját. A szerelők a startkocsiról leszedték az ejtőernyőket és fölsegítették rájuk.

Darrick már beszíjazta magát a hátsó ülésbe.

Róbert még egy pillantást vetett a propellerre, aztán bepré-
selte magát ő is az ülésére. A kormányokhoz most nem nyúlhat.

Most a szerelők a szárnyakhoz álltak. Róbert pedig Galvenék
felé nézett. Galven úgy ült ott bent, az első ülésben, akárcsak
Róbert, rémségesen megilletődve. Galven fölemelte karját, félkört
írt le vele, a szája mozgásáról le lehetett olvasni az „Oi-hé!”-t Ró-
bert felé. Róbert visszaintett, de Galvenék gépe fölüvöltött, hatal-
mas szélvihart vágott ki és a hosszú fiú a mennydörgő géppel már
elstartolt a fenébe.

Róbert hátrasandított, hogy mit csinál Darrick. De csak egy
szemvédőt és egy bukósisakot látott. A szemvédőüvegük olyan
volt, hogy ha vízszintesen felébe metszenék, pontosan olyan kidom-
borodó és három üveglapból fölépített burkolatot kapnának, mint
amilyen a nyitott gépek üléseit védi a széltől a pilóta arca előtt.
A homlokukat elfedő börsisak pedig egészen egyformává
tette őket.

Darrick kapitány benyomta a gázkart, a gép felbödült és
eliramodott.

Róbert arcába belevágott a szél, fehéres, szemcsés vonalak
rohanva súrlódtak alatta, a pálya, a föld széleseben kifordult,
mint egy zöld köszörűkö, aztán kitisztult minden.

Egyetlen biztos, fix pont volt a gép, amin ültek. A föld dom-
bosan, erdősen ingott, de tulajdonképen állhatott ez is. Térképek
lebbentek el, erdők, kékszalagú és csillogó vizek, barázdacsíkok
és zöld rétek. A propeller egyenletesen bűgött. Holborn szeme
átöleli a biztos pontok ívét, a barográf mutatóját, a pedálokat, a
magassági kormány kerekét, ami most majdnem függőlegesen áll.

Mindjárt őrajta a sor. Darrick kapitány megszólal, Róbert
ezt a kagylón hallja:

— Átadom a vezetést!

Róbert a műszertáblára néz és egészen odavan. Egyáltalán
nem ismeri most ki magát, pedig a földön pontosan tudja minden-
nek a helyét. De most, hogy át kell vennie a gép fölött az ural-
mat, minden bizonytalan lesz és kétséges, a saját fejeéről sem
tudja, hol van. Mindenesetre a horizontmutatóra néz, hogy ön-
maga előtt alibije legyen: csinál valamit és megért valamit. Pedig
sokkal okosabb lenne, ha egy pillantással átfogná a fontosabb
műszereket és mozdulásra készen, érintené a kormányszerkeze-
teket, mert máris fölhangzik Darrick kapitány parancsa:

— Emelkedni nyolcszáz méterig!

Holborn odakap a magassági kormányhoz. A gép megbillen,

Róbert gyomrát fölnyomja valami hatalmas erő. Elengedi a kormányt és fejvesztetten beletapos az oldalkormányba, szinte véletlenül, mit csináljon, itt mindenütt kormányba ütközik.

— Kormányokat elengedni! — hallja Darrick hideg és nyugodt hangját.

A gép símán kijön a hullámból és vízszintes röpülésben vágat tova.

— Átadom a vezetést! — mondja Darrick ugyanolyan szenvtelenül, mint az előbb. — Leszállás négyszáz méterig.

Róbert ezúttal nem egyenes vonalban akar lerohanni. Nyugodtan állítja a kormányokat, megváltoztatja a gép állásszögét, figyeli a variométert, a gép csöndesen siklik lefelé, már túlhaladták a négyszázat, mire Holbornnak sikerül ismét vízszintesbe hozni a gépet.

Egymásután kapja a parancsokat, Darrick változatlanul nyugodt, Róbert is kezd belejönni. A kapitány csak parancsot ad, vagy kiveszi Róbert kezéből a vezetést, de semmi megjegyzése nincs, ezt odalent intézi el, repülés után.

— Átveszem a vezetést, landolunk! — mondja a kapitány. Róbert kétségek között ül, fogalma sincs róla, hogy jól csinált-e valamit és mit csinált rosszul. De jobban drukkol Darrick kapitánytól a földön, mint idefönt a levegőben. A kapitány símán futott a repülőtér fölött és zökkenő nélkül letette a guruló gépet. A montörök odarohantak, élükön a szuszogva rohanó Spike főszereplővel. A kapitány kikapcsolta a gyújtást. A lassan mozgó gépet a szárnyaknál álló szerelők háttal fordították a hangárokra.

— Egy óra múlva kéretem az irodába — mondta Darrick Holbornnak. Ezzel elmótorozott kerékpárjával a törzsépület felé. A mótorkerékpárt Maurier vezette, a másik főszereplő.

Együtt vonultak be a hangároktól, Spike és Holborn.

Spike forgalmi pilóta volt valamikor, de rossz nyelvek szerint kihízott belőle. Határtalanul nyugodt és flegmatikus repülő volt.

— Út van a levegőben is — szokta mondani Spike.

Róbert elképzelte, mire alapítja Spike ezt a meggyőződését. Spike olyan autóbusszvezetőnek érezhette magát, két város között, megszokottan és menetrendszerűen. Hogy megválthatatlanul szerette a repülést Spike, ez egészen bizonyos volt Róbert előtt, de hogy élvezte is, vagy inkább: hogy tudta-e élvezni, ez kétséges maradt előtte. Lehetséges, hogy egészen lényegtelen volt Spike számára, hogy repül. Csak beült a gépbe, forgalmirepülő

korában — így képzelte el Róbert —, futószőnyegen elfutott alatta a táj, talán még a levegőben is pontosan ugyanazon az úton haladt mindig, valami láthatatlan országúton.

Maurier, az ugyancsak kövér és jovialis főszerelő ott cirkált motorbiciklijével a törzsépület körül. Mikor meglátta őket, leállt gépével.

— Ha úgy elnéz téged az ember — kezdte Spike, ahogy oda-fujtatott Maurier mellé —, sehogysem tudja elképzelni, hogyan férhet el melletted még valaki itt az oldalkocsiban. Elevenen szálítottad be a kapitányt?

— Igen — mondta Maurier —, egész úton szidott téged, hogy nem viseled eléggé gondját a gépeknek.

— Nem hisszük el — mondta Róbert. — Spike lelkiismeretes öreg fiú.

Maurier bevontatta a motorbiciklit az árnyékba. Nem volt annyira puhán kövér, mint Spike, tagbaszakadt és izmos volt. Róbert végigheveredett az árnyékban és hallgatta őket.

— Csak meséld tovább, öreg kókuszfej — veregette hátba Spike Mauriert —, csak mesélj tovább! Hiszen van neked — hogyis mondják csak... fantáziád! Tetszik nekem, hogy van fantáziád. De szép idők voltak, amikor a fantáziáddal segítettél magadon! Emlékszel, öregem? De szép idők voltak! Csak benyúltál a jobbzebedbe és pénzt találtál benne. Aztán benyúltál a balzsebedbe és ott is pénzt találtál benne. Aztán a homlokodra ütöttél, elővetted a fantáziádat és benyúltál a szomszédod zsebébe és ott is pénzt találtál benne. — Spike arca sütött, mint a telihold. A nadrágzsebébe dugta mind a két kezét.

— Dugd a pofádba és hallgass — mondta Maurier, széles, barátságos vigyorral az arcán és egy szivart nyujtott át Spikének.

Különös és megható volt, ahogy gondoskodott egymásról ez a két ember. Úgy éltek együtt, mint az öreg házastársak. Gyümölcsről, süteményről vagy dohányról mindig gondoskodtak egymás számára és mindig megosztották. Ártatlanul ugratták egymást állandóan. De tudtak hallgatni is, és egész életüket eltölthették volna egymás mellett így, hallgatva, ahogy most leheveredtek az árnyékba és rágyujtottak; és így, pipázva; — Maurier pipázott és irtózatosan nagyokat köpködött. Verhetetlen rekorder volt ezen a téren, fantasztikus magasságokból is volt alkalma leköpní a földre. Évek óta együtt van már ez a két ember; — kalandvágyc hajtotta őket? — kérdezte Holborn magától.

— Mi is volt maga, Maurier, azelőtt? — kérdezte a főszerelőt.

— Tengerész — mondta Maurier. — De sokszor volt úgy, hogy nem volt kedvemre, elindulni a hajókkal. A kikötőkben néztem az induló hajókat és éhes voltam. Ezt csináltam én azelőtt.

Azelőtt... Ezt mind a ketten olyan hangsúllyal mondták, minthogyha csak attól számítana, hogy a világon vannak, amióta repülnek.

— Azokban a pocsék tengeri kikötőkben — folytatta Maurier — szemetes utcák vannak, nyüzsgő emberek, akiktől nem lehet mozogni, hanem csak könyökkel utat törni, vásári konyhák büzlenek a tereken és autók vannak azokon a fene szűk körúton, amik a járdához lapítják az embert, hogy köpni kell utánuk — hát ezért kellett nekem idejönni! — mondta, mint aki belenyugodott saját elhatározásába.

Spikének és Mauriernek ez a beszélgetés elég volt egy napra. Hallgatva dohányoztak egymás mellett.

Róbert egy pillantást vetett karórájára. Mint a rohanó század emberei, karórát viselt; és hordozta magával, önszántából az időt, amely bilincsébe szorította csuklóját.

Róbert fölállt, rendbehozta kigombolt blúzáát a nyakánál és bement a kapitányhoz.

ÚJ KEDVEST KERESŐ DAL

Eltűnt szeretőm siratom még,
de várom az újat az őszől...
— Babérkoszorút vele fonnék,
s ha nem riadozna az őztől,

Két kis nefelejcskoszorút, ha
nem félné az erdei vadtól,
s kelnék vele messzi nagy útra,
hol égi kovács keze patkol...

Ha nem riadozna a csóktól,
Karomba repesve ölelném,
ha nem riadozna a csóktól,
boldog szerelemre nevelném.

Dús, barna hajába temetném
zúgó fejemet meg a jajt is,
szeretne talán, ha szeretném
s túrné velem akkor a bajt is.

Csak kék szeme lenne! szelíd kék,
az égre fel én sose néznék,
— eltűnt szeretőm oda vitték,
s felnézne az égre nehéz még...

... Most ősz jön a kerti virágra,
sikongnak a szélben a lombok,
jaj, ősz jön a kerti virágra
s eltűnnek az éjben a lombok...

Hát jöjjön el értem a drága
s vigyázza remegve az álmom,
— hisz eljön az ősz is a nyárra —
s most csend riogatja az álmom...

Végh György

ZÁGRÁBI HÉTVÉG

Irta: *Marék Antal*

1939 augusztus 26.

EURÓPA a béke utolsó óráit él. Távolról már hallatszik az elkövetkezendő események tompa dübörgése. Az ég és a föld morajlik, a tornyosuló felhők mögött vígasztalanul elveszett a nap. Miért is indulunk hát hétvégre, mikor minden pillanatban kitörhet a háború? De némi gyakorlatunk van mult év ősze óta ezen a téren. Capri apró piazzáján olvastuk az olasz lapok kiáltó címeit: Hitler Prágában. Magyar honvédek megindultak Kárpátalja felé. Részleges magyar-lengyel mozgósítás. Akkor két nap, két éjjel utaztunk, hogy felajánljuk szolgálatainkat a hazának. Most két gondtalan napot akarunk, rádió nélküli, újság nélkül, járni az öreg utcákat, galambokat etetni a Griccsen, sétálni a Tuskanác fái között.

Az utolsó rémhír a Keleti pályaudvaron ér. Katonaköteleseket nem engednek keresztül a határon. Mindegy, legfeljebb lekanyarodunk Pécsre, olyan mindegy. Úgyis olyan hasonlatosak ezek a déli városok, hol a mult hangulata ölelkezik a modern élet diadalmasan égető építészeteivel. De nincs semmi baj. Meglepő nyugalom a határ mentén, seholsem találkozunk éneklő katonavonatokkal, zöld ládás bevonulókkal, sűrű asszonyokkal és kipirult arcú leányokkal. A földek békésen érő terményekkel, vagy kifosztottan húznak el mellettünk. A réteken fehér vászonruhás, piros fejkendős asszonyok gereblyézik a szénát és integetnek az elsuhanó vonat felé. Békés táj ez.

Váltók kattognak, sñpárok sűrűsödnek, házak jönnek és hatalmas, ismeretlen rendeltetésű tartályok, utcák tűnnek elő és kanyargó villamosok. Ez már a horvát főváros, a fehér Zágráb, ahogyan a háború előtt nevezték.

Az utas elindul, gyanútlanul, menekülésszerűen és nem is sejti, hogy történelmi pillanatban érkezik. Valami nyugtalanság terjeng a városon. Az utcán csoportosuló emberek, akik heves, délolaszra emlékeztető taglejtésekkel magyaráznak valamit. Elfordulunk: hiába jöttünk ide, a világválság itt is utólért bennünket.

De délután, amikor a Vecser megjelenik, meggyőződünk ennek az ellenkezőjéről. A horvátokat a világháború kitörésének pillanatában is a horvát szabadság kérdése érdekli. A szerb-horvát megegyezés meg-

történt, az emberek szétkapkodják az üvöltöző gyerekrikancsoktól az újságot. Az első oldal vörös betűi a Banovina Hrvatska visszatértét rikoltja és a parlament feloszlataásáról ad hírt. Ugyanott a térkép, amely az új horvát bánságot ábrázolja le Dubrovnikig. Az arcokon sugárzik a boldogság, a jobb jövő reményében ébredő hit.

Volt egy történelmi pillanat, amikor a magyar kormány a horvátok elszakadásába is beleegyezett volna egy szövetségi viszony, Fiume és a magyar tengerpart fenntartása mellett. Sajnos, a bécsi katonai kamarilla Batthyány jószándékát elgáncsolta. Annál jobban értékeljük az idő távlatából Batthyány lojális engedékenységét. Az illir mozgalom sikertelenségét kétségtelenül az magyarázza, hogy féktelen területi igényekkel veszélyeztették a magyarság középeurópai politikai helyzetét. A szerb, bosnyák, horvát egyesülés csiráját Apponyi György kancellársága alatt vetették el. A bomlás folyamata — sajnálatunkra — már akkor megkezdődött, de csak a világháború befejezése után fejeződött be.

Nem azért jöttünk, hogy politizáljunk, de észre kellett vennünk egyet-mást és emlékeznünk kellett hajdani kapcsolatainkra.

Szemközt a szállóival az egyik emeletes épületben valami legényegylet, tagjai rajzanak az utcán. Az ablakokban egymás hegyén-hátán szoronganak a legények és nézegetik az utca életét. A kapu előttiek hevesen vitatkoznak valamin, amikor hogy-hogy nem, közéjük kerül egy rendőr. Nem tudom mit mond a rend őre, csendre inti-e őket, vagy a járdát szeretné szabaddá tenni a járókelők számára. A következő pillanatban tízen is nekiesnek, heves mozdulatokkal hadonásznak az orra előtt. Az egyik dalmát sapkás már leszorítja a járdáról. A rendőr védekezően maga elé tartja a kezét és lassan hátrál. Szerencsére jön egy villamos és ez kettéválasztja a vitatkozókat. A rendőr nem sokat gondolkodik, felkapaszkodik szabálytalan oldalon a villamos lépcsőjére és angolosan távozik. A legények hiába keresik, nincs sehol. Nálunk ez nem ment volna ilyen egyszerűen. Pár perc múlva felzúgott volna a rendőri autó félelmetes bűgása.

Persze itt nincs minden úgy, mint nálunk. A közlekedési rendőr nem szalutál, mikor kérdezzük tőle valamit. De mégis, amikor megköszönjük, tesz egy mozdulatot fehér sapkája felé. Megvakarja a fületövét.

Minden magyar tudja, hogy Jellasics ércszobrának kivont kardja Magyarország felé mutat. E harcos mozdulat kedvéért hátat fordít ló és lovasa annak, aki az állomás felől érkezik. Modortalan a szobor, de szorongó érzéseinket egy-kettőre elűzi a — galambok. A szobrot és az egyenesen kinyújtott kardot megszállják a tarka madarak, ott tollászkodnak és alszanak a déli verőfényben és enyhítik a hősies pózt.

A Jellasics-tér egyébként az, ami a Piazza Colonna Rómában, a Place de la Concorde Párisban. Innen látszik a Dóm két gótikus tornya,

ahogyan a modern sokemeletes épületek mögül kétségbeesetten nyújtózkodik. Innen indul el az Ilica, a zágrábi Kossuth Lajos-utca, amelynek forgalma a mi Váci-utcánk déli forgalmára emlékeztet. Hatalmas méretű, a téren egymást követő kávéházak sora jelzi Budapest és Bécs közelségét. Este a Felsővárosban szabadtéri előadásra gyülekeztünk. A bányáság épületének komor hosszú homlokzatának mélyedéseiben galambok aludtak. A Márk-templom a háttér, amelynek tetején színes cserepekből kirakott két címer csillog a reflektorok fényében. A templom oldalának félköralakú beszögellésében misztikus zöld fényben Mária-szobor áll. Itt van a színpad a templom előtt, a tribünök sorai pedig szemközt emelkednek a magasba. Ideális szabadtéri előadásra alkalmas hely ez.

Ami először feltűnik az, hogy a négyszögletű tér ablakai üresek, nem lepik el kíváncsian potyázó nézők. A pesti ember megtöltötte volna rokonaival és ismerőseivel az ablakokat. És még valami. Nem láttam fegyelmezettebb közönséget a horvátnál. Bár az előadás kezdetének jelzett időpontja régen elmúlt, senki sem türelmetlenkedett.

A nemzeti táncok, amiket a színház tagjai táncoltak, oly ismerősök voltak, mintha valamikor láttam volna már. De mégis mások... A karsztok kövein nem úgy táncolnak, mint a szlavón föld selymes, puha földjén. A dalmátok másképpen, mint a sesztinabeliek. De ősi, egy szerződés ez, északtól le délig, az angol partvidéktől a dalmátig, kelet parasztjától a nyugat parasztjáig. A régi istria tánc motívumai is oly ismerősök. Az egész Ples lelke egy Freudenreich Alexander nevű úr, aki konferált, öreg urat játszott egy kedves, népies játékban, táncolt a szlovéniai kolóban, bevezetőt mondott és rendezett. Ott láttuk még jóformán mindegyik táncsoportban meglehetősen jól és ügyesen táncolni.

A Szent Márk-templom kivilágított órája tizenegyre járt, mikor hazaindulunk. A bolthajtásban, ahol a Mária kegykép előtt előbb még gertyák százai lobogtak, most csend és sötétség hallgatódzik. De világít az isteni anya arca örökkévalóan.

Lent a téren és a környező utcákon folyik az élet. Az emberek járják a kivilágított utcákat, színültig megtöltik a vendéglőket és büfféket, valamint a szórakozóhelyeket. Csebabcsicsit esznek és nehéz dalmát bort isznak hozzá.

A horvát főváros szórakozik...

Augusztus 27.

A Jellasics-téren lévő piacon ezen a vasárnapon is színes tömeg kavargó a reggeli órákban. A különböző népviseletben ácsorgó parasztok tarka képében uralkodik a fehér vászonruha. A nők lábán piros szalagból kötött harisnyatartó kötése rikít. Szőkék és kékszeműek, békések és mosolygósak. De mindenki más is mosolyog ezen a reggelen. Az emberek még az előző nap eseményének hatása alatt állanak. Valami dön-

tően fontos történet velük s ebben egy szebb és igazabb élet körvonalait látják kibontakozni. A piacon sok az erdei ciklámen, nem is láttam még sehol ilyen szép példányokat. Három dinárért markunkba nyomja az asszony a gondosan összekötözött apró csokrok tömegét. Most már indulhatunk.

Itt-ott kong a harang, árad a város felett, erősödik és elvész, de mindenképpen az Istennek tartozó kötelességeinkre figyelmeztet. A Dómba megyünk misére, melyet István királyunkról neveztek el. A legtisztább gótika ez, hol magasba szökken az élet vágyódása a nyugalom és a tisztaság égi tájai felé. Csodálatosképpen a zágrábiak nem nagyon járnak a Dómba, idegenek töltik meg a padokat. A zágrábiak jobban kedvelik a kis templomokat, hol közelebb jutnak az Istenhez. Itt több áhítatot nyer a hívő, a kopott freskók és a szüette padok között. A kóruson a környék ismerős fiatalsága énekel szent énekeket, ismerős és megbecsült az öreg miséző pap és a szomszéd a padban. Zsúfoltak ezek a kis templomok áhítatos lélekkel imádkozó hívekkel.

A Dóm felett lévő színes ablaküvegen Szent István felajánlja a koronát Istennek. Megható találkozás ez az első magyar királlyal. De nem ez az egyetlen magyar emlék, hiszen Frangepán, Zrínyi Miklós, Bakács Tamás emléke is kísért. Legendáikban pedig Mátyás király emléke él, ki híres fekete seregével alszik a barlangban, hosszú fehér szakálla sepi az asztalt. Ha szükség lesz rá, felébred Mátyás, élére áll a fekete seregnek s akkor jaj az ellenségnek. A Hrvatski Dnevnik pedig Gjuro (György) Szabóról közöl hosszabb cikket, aki a zágrábi história legalaposabb ismerője.

A Zbor, a zágrábi vásár meglehetősen kevés élményt nyújt. Olasz, cseh-morva, német, francia pavillonok sorakoznak a kiállítási területen. Régen, a háború előtt a Zbor nagyobb esemény volt. A nép késő estig táncolt, mulatott, szórakozott, nemzeti ételeket evett és boldog bizakodással ürfittette poharát. Akkor még béke volt...

Még galambokat etetünk a Griccsen. Azt képzeljük, hogy nem lesz semmi baj. Gyönyörű ez a nyárvégi délután, a nap aransugarai szét-szórják lábaink elé a levelek kicsi árnyékait. A Márk-templom felől óraütések libbennek a város felé, tompa utózengeüket elkapja a Sijeme felől támadt enyhe szellő. Ezek a béke utolsó órái. Szinte ünneppéyesen múlnak ezek az órák. Holnap újra otthon vagyunk, megszokott újságunk és rádiókészülékünk mellett, barátaink és ellenségeink között. Vállaljuk a magyarság sorsközösségét, bármilyen történések is. Fáj ez a búcsú. A galambok alighogy odébb rebbennek, amikor felállunk, hogy visszamenjünk a szállodába.

CANKAR IVÁN

(* 1876. V. 10, † 1918. XII. 11.)

Cankar Ivánra méltán büszke maroknyi, de magas kultúrájú népe, a szlovénség. Mert Cankar nemcsak a szlovén irodalom legnagyobb elbeszélője, hanem az egész délszláv, sőt bátran állíthatjuk: az egyetemes szláv irodalomnak is a legklasszikusabb értékű képviselői közé tartozik. Korai halála óta még 20 esztendő sem múlt el, s műveinek java része már jóformán az összes európai nyelvekre le van fordítva. A zseni nagyságának lenyűgöző hatására betömődtek a politikai ellenszenvet hínáros árkai, s mikor 1932-ben Ljubljánában találkoztam Bartolomeo *Calvi* mantovai professzorral, — aki éppen Cankar olasz fordításainak egész sorozatát készítette sajtó alá és áradó lelkesedéssel beszélt Cankar kivételes egyéniségéről —, nagy megnyugvással gondoltam arra, hogy az európai népek és kultúrák sorsát végeredményben mégsem a fegyverek és csatateretek fogják elintézni, hanem a legjobbak szeretetéből táplálkozó kölcsönös megértés.

Cankar a századvégi szlovén irodalomnak éppen olyan forradalmi jelensége, mint nálunk Ady Endre. Első verseskötetének (*Erotika*, 1899) a ljubljánai püspök összevásároltatja még kapható összes példányait (kb. 700-at az eredeti ezerből), és elégeti. A közben elkelt példányok pedig az irodalmi kritikának még kegyetlenebb lángján hamvadnak el. Egész élete harc volt, a koránjötték megnemértésének, szellemi számkivetésének keserűségével vívott harc a jobbsáért és magasabbrendűségért. Ha ma olvassuk tűzhalálra ítélt verseit, nem tudjuk megérteni, min akadtak fenn, mit nem tudtak bennük a költőnek megbocsátani.

De harc volt egész élete befelé is. Nyugtalan önmagakeresés a megállapodásnak, belső egyensúlynak kevéske reményével. Önnön lázában, önnön tűzében emésztődött, míg a naturalizmustól és realizmustól az újromanticizmuson keresztül — korán lerázva magáról Heinenek és Nietzschenek, majd a francia és német dekadenseknek kezdeti hatásait — eljutott a legtisztább eszmények szolgálatában álló idealizmusáig, amely azonban sohasem temetkezik egy gyökértelen külön világ ködeibe, hanem ezernyi kapcsolatot tart az élet realitásaival. Nagyon sokat szenvedett; egyéni életének, kilátástalan jövőjű népének és a békétlen, kenyéértelen emberiségnek gyötrelmes szenvedései egybe ömlöttek érzékeny szívében, amely pedig annyira vágyott szeretetre. És így jutott el tengernyi fájdalom árán az *Erotika* máglyájától, az Istentől menekülő örvényektől az Istenig is. Utolsó munkájának utolsó szavaiban édesanyját, hazáját és az Istent aposztrofálja. Megható az a szeretet, amellyel erőslékkü, csupaszív, paraszti édesanyján csüngött, akinek *Na klanču* (A lejtőn) c. regényében emel igazán monumentális emléket.

Cankar írásainak legfőbb sajátosságai és legnagyobb érdemei: élet-szemléletének szociális embersége és melegsége, a kitűnő jellemzés, a rendkívül gondos és finom lélekelemzés, a szatirikus és kritikus alaphang, s ami ebből következik: az esemény- és emberlátás csodálatos élessége. Mindez eladdig jóformán ismeretlen volt a szlovén irodalomban, s a személye körül felviharzott elkeseredett harcoknak, de egyúttal a korát túlélő és idegen kultúrák területére is átszivárgó rendkívüli hatásának is ez a magyarázata. Nyelve a leggazdagabb, leghajlékonyabb, legmesteribb szlovén nyelv. Ezt még leghevesebb ellenfelei is készségesen elismerték. A magyarság szempontjából különös érdekességet kínálnak a Zrínyi Miklósról és Mátyás királyról szóló versei, illetőleg elbeszélései, elsősorban pedig a *Marko potepuh in kralj Matjaž* (A mihaszna Marko és Mátyás király) c. regénye, amely a szlovén néplélek alaptermészetét boncolgatja a gazdag Mátyás-hagyomány legendás háttérében.

A *Hlapec Jernej in njegova pravica* (Jernej szolgalegény és az ő igazsága) c. kis regény, — melyet az író maga is legsikerültebb művének tartott — a legtudatosabban szociális tendenciájú munkája. De elejétől végig a legnemesebb eszményiséggel van megírva, s a művész minden túlzása és magától értetődő, a tendenciából folyó egyoldalúsága ellenére sem enged sehol egy tapodtat sem a népszónoknak. A felvetett problémát ugyan nem oldja meg szatirikus és negatívjellegű társadalmi kritikájával ez a kis regény (nagyobb terjedelmű regényeket nem is írt Cankar), de mélyen megrendít bennünket, és megrázóan eszméltet a mai társadalmi rend szembeszökő igazságtalanságaira, az elmélet és a gyakorlat szörnyű ellentéteire. És többet aligha is akart elérni az író. Boldog a nemzedék, amely ilyen csodálatos, szinte bibliai erejű íráson keresztül kap oktatást az isteni igazság és a felebaráti szeretet lényegéről.

Hogy a mű tényleg elérte célját, legékebben bizonyítja az, hogy olasz, cseh, francia, orosz, román, szerb, horvát, két német és két angol fordításán kívül már két szlovén és egy olasznyelvű dramatizálását is ismerjük.

Kisebb novelláiból a *Vigilia* és az *Élet* hoztak elsőizben apróbb szemelvényeket. Első nagyobb munkája irodalmunkban a „Jernej szolgalegény . . .” Első, de hiszem: nem a legutolsó.

Dr. Pável Ágoston

ITÉLET

Irtta: Cankar Iván

Mért sugaras a hegytető?
Tán ép a nap búvik elő? ...
Nem kél a nap ... Mátyás király
tündöklő koronával áll
aranytrónján a Planinán.¹

Soká aludt a hegy alatt ...
Ma felrázta a holt hadat.
És királyi üzenetét
ezer gyors hírnök viszi szét
kicsiknek és nagyoknak.

S a félvilágnak lába kél:
özönlik Észak és a Dél;
jobbágyok, urak, daliák ...
Mióta világ a világ,
nem volt még ilyen hadivásár!

S a király szavát érteni:
„Hetedhét ország népei!
Ma meglakol a földi gaz,
s jutalmát vészi az igaz.
Mondjátok, mit kívántok!”

S a tömeg tülekszik, tolong.
Segíti könyök, kard, dorong.
S már vér folyik a trón körül,
és kést és nyelvet köszörül
a káröröm és a kajánság.

Elsőnek egy agg lép elé.
Szakálla mint a szenteké.
De arca fagyos, mint a jég.
A szeme mint a szürke ég.
S szól: „Felséges királyom!”

„Paradicsomi békeség
virulna népeid között,
ha a nincstelen nemzedék
nem viczorogna üldözött
vadként, s Istent ismerne.”

„Bódítják csóvás cselszövők,
ígérve fűt-fát, pénzt, jövőt:
— Ki tegnap szolgál, holnap úr!
— S az úr?... Majd szolgálni tanul!...
Királyunk! Ments meg a bajjuktól!”

S a tömeg szája visszazúg:
„Minden szava aljas, hazug!”
„Igaz, igaz!” — üvölti más.
S egetverő ordítózás
viharzik a szent hegy tövén.

Ekkor egy ifjú állt elő.
Palástja vértől csepegő.
A szeme, mint a kriptabolt.
Az arca sápadt, mint a holt.
S szólt: „Felséges királyom!”

¹ Mátyás király a szlovén nép legendás nemzeti hőse. Rengeteg monda, mese, hősi dal és közmondás tanuskodik arról a rendkívüli szeretetről, amellyel a szlovénység szívébe zárta. A néphit szerint nem halt meg, csak alszik fekete seregével a Peca-Planina mélyében. De egyszer megszólal a hegy fölött az álombontó aranymadár, varázsdalára megnyílik a hegy, Mátyás elővágat seregével, és örök időkre elhozza az igazság uralmát hűséges és sokat szenvedett népe számára. Ehhez a legendás néphithez kapcsolódik Cankarnak keserűhangú, mindig aktuális szép költeménye. (Megjelent a Ljubljanski Zvon 1894. évfolyamában.)

„Csak akkor lesz boldog e föld,
 ha a szabadság testet ölt.
 Ha eltűnnek a zsarnokok.
 Ha eltűnnek a gazdagok.
 S eltűnik a szegénység!

„Évezrek óta erre vágy
 ez a szerencsétlen világ.
 De mindig akadnak, akik
 a szárnyainkat lenyesik...
 Király! Ments meg a zsarnoktól!”

S még ádázabbul zúg a had.
 És vér folyik a hegy alatt...
 Ekkor a hatalmas király
 aranytrónusáról feláll,
 s szól messzehalló hangon:

„Urak, jobbágyok, nemzetek!
 Már nem kell soká túrnötök:
 rövidesen a föld felett
 kiírtja egymást dühötök.
 S lent — boldogok lehettek!”

S dermedten látja a tömeg:
 mozdulnak a sziklák, kövek.
 S Mátyás és a fekete had
 eltűnnek a szent hegy alatt.
 ...Jönnek, mennek évezredek.
 De sírjuk már nem nyitja meg
 egy sem a világ végeig.

Fordította: **Pável Ágoston**

NESZMÉLY — 1439!

(Albert király halálának félezeréves fordulójára.)

Irta: *Koppány István*

PONTOSAN ötszáz esztendővel ezelőtt, 1439 október 27-én Neszmélyen, Komárom vármegye nagyközségében halt meg — mindössze kétesztendő uralkodás után — Albert király. Két esztendő csak porszem a magyar történelem homokóráján. Talán-talán teljesen el is feledtük volna Albert királyt, ha nem lett volna ő maga történelmi egyéniség s a kor, melyben uralkodott, nem lett volna súlyosan történelmi!

Zsigmond királyunkat követte a trónon, aki kereken félszáz évig kormányozta a magyar birodalmat, s kinek fejét még négy más korona is ékesítette. Kétségtelen, hogy Zsigmond idejében a főuraknak a közre veszélyes hatalma megnőtt s az ország elégedetlensége fokozódott. Elvesztek Magyarország melléktartományai és a török már a határokat fenyegette. Viszont a városok és a vármegyék megszervezése, de főleg a korszerű honvédelem fejlesztése nagy érdeme Zsigmondnak, aki uralkodásának utolsó éveit szinte teljesen a török elleni felkészülésnek szentelte. Sem első feleségétől, a legtragikusabb sorsú királynőtől, a nemes egyéniségű Máriától, Nagy Lajos leányától, sem második feleségétől, a házasságtörő Cillei Borbálától fiúgyermeke nem született. Ezért jegyeztette el már 1409-ben és adta második házasságából származó leányát: Erzsébetet az osztrák herceggel, Habsburg Alberttel, hogy az más országok erőit is hozza majd a törökkel való mérkőzéshez.

Albertet ugyanis, aki mint osztrák herceg V. Albert néven szerepel, nemcsak magyar királlyá koronázták meg (Székesfehérvárott, 1438 január 1-én), de ugyanez év április 18-án a római királyságot, május 31-én a német, június 20-án pedig a cseh koronát is elnyerte. Maga Zsigmond nagyon kedvelte az ifjú osztrák herceget, nemcsak hogy az elsőik között vette fel az általa alapított Sárkányos-társaságba, hanem már 1422-ben cseh örökösévé és morva őrgróffá tette. Albert különben többször hadba is szállt Zsigmond oldalán, így 1432—3-ban is a cseh, morva husziták ellen.

Már előljáróban is meg kell állapítanunk Albertről, aki

Ausztriának egyik legkiválóbb fejedelme volt, hogy «hivatását magyar királyként is becsülettel igyekezett betölteni», pedig igen sok méltatlan ellenféllel és ellenséggel kellett megküzdenie. A cseh taboritákat és kelyheseket például maga az anyósa: Borbála császárné-királyné tüzelte az erélyéről és hitbuzgalmáról ismert Albert ellen.

Kezdetől fogva egy erős magyar-osztrák-cseh-német államszövetség létesítése lebegett Albert szeme előtt és ebben Magyarországnak szánta a vezérszerepet, ezért állandó székhelyét is Budára helyezte át. Sajnos, a csehek és lengyelek fegyveres támadása hamarosan kiszólitotta őt hazánkból. Ehhez járult még, hogy Murád szultán és Vlád Drakul oláh vajda Erdélybe betörve — Szászsebest, Medgyest és Nagyszebent megtámadta — több héten át fosztogatott, gyilkolt és pusztított. A nemesség nagy része bűnös közömbösséggel nézte a dolgokat s legfőbb teendője volt a király ellen tüzelni s annak hatalmát minél jobban korlátozni. A hadügyi terheket is teljesen a királyra akarták hárítani. A nemességnek az anyjához nagyon is méltónak mutatkozó királyné: Cillei Erzsébet volt segítségükre, aki az országnak férje távollétében való kormányzása helyett a maga hatalmát igyekezett növelni — többször kérkedvén azzal, hogy férje csak az ő örökösödése címén foglalhatta el a magyar trónt.

Albert erre, 1439 májusában, országgyűlést hirdetett — alattvalóinak megnyugtatóására egyrészt, főként azonban azért, hogy a várható török támadás ellenében minden előkészületet tegyen. De a rendeknek, bár hódolatukat fejezték ki a király (és a királyné iránt is!), legfőbb gondjuk volt a rendi kiváltságok megújítása és a régi szokások, törvények megerősítése. A király hatalmát tehát mindenképen korlátozták, ezzel szemben — éppen a török támadások küszöbén! — az 1439: 3. t.-c.-ben a honvédelmi kötelezettséget szinte teljesen a királyra és a főnemességre hárították. A törvény szerint ugyanis a nemesség csak abban az esetben volt köteles hadba szállni, ha a királyi zsoldos had és a főnemesi bandériumok már nem tudnak az ellenséggel megküzdeni. Ezzel tehát az általános és egyetemes nemesi honvédelmi kötelezettség gyakorlatilag tulajdonképpen megszűnt. Történetek pedig mindezek akkor, amikor a török óriási sereggel a balkáni Morava völgyének déli bejáratánál állott, teljesen felkészülve Magyarország déli határainak megtámadására.

Az országgyűlés berekesztése után meg is indult a király. Érdekes, hogy a király oldalán — «társuralkodói» méltóságát kihangsúlyozandó! — a királyné is hadbaszállt. A királyi zsoldos

sereg, valamint a főpapok és zászlósurak bandériumai, összesen mintegy 24.000 ember a Tisza-torkolatnál levő Szalánkeménél szálltak táborba, ahová Hunyadi Jánosnak (akit Albert szörényi bánná nevezett ki, de különben is igen szeretett és megbecsült!) és a macsói bánnak: Újlaki Miklósnak határvédő seregei is megérkeztek. De ott volt még a szerb despotának: Brankovics Györgynek serege is, akinek igen közeli kapcsolatai vannak a királynéval, hiszen a királyné unokatestvérének: Cillei Ulriknak, akit később 1456 november 9-én Belgrád várában Hunyadi László hívei felkoncoltak, a felesége a despota leánya: Brankovics Katalin. 1439 augusztus végén azonban, amikor a török 130.000-nyi hadseregével Szendrő várát ostromolta és a Szörényi-bánság határait nyugtalanította, az egyesített magyar táborban pusztító vérhas-járvány ütött ki. Szerencse, hogy a szultán Szendrő várának elfoglalása után (ezt a történelmi nevezetességű várat restauráltatja most a jugoszláv kormány!) nyugatnak fordult a bosnyák király ellen, mert a magyar sereg, a szörnyű betegségtől megtizedelve és legyengítve, még mielőtt ellenséget látott volna, szerteszéledt, illetőleg hazatért kisebb-nagyobb rendetlen csapatokban.

Maga Albert király is megkapta a halálos kórt és betegen hazatérében a komáromvármegyei Neszmélyben meghalt 1439 október 27-én, tehát — amint már említettük — kerek félezerévvvel ezelőtt. Halálával egy ijesztően fekete és nehéz történelmi felhő terpeszkedett el Hazánk felett, melyből vészesen villámlott ki a polgárháború és a kettőskirályság réme — éppen akkor, amidőn minden, de minden az erők gyarapítását és egyesítését, a hadiszervezet és határvédelem kiépítését, teljes belső egységet és főleg egységes, fegyelmezett, nagy hadsereget követelt. Ehelyett maga az özvegy királyné szította a legnagyobb egyenetlenséget — azzal, hogy a nemesség nagyobb része által kiválasztott Ulászló lengyel királynak csak addig ígérette kezét, amíg fia: László meg nem született. Ekkor nemcsak hogy megkoronáztatta az utószülött csecsemőt, de Kottáner Ilona nevű udvarhölgyével is lopatta a Szentkoronát. Magát és gyermekét Bécsben a német császár oltalma alá helyezve, huszita zsebrákokat fogadott zsoldjába és kétesztendei belháborúnak vált felidézőjévé — a török idők küszöbén . . .

És még egyet: a magyar történelemben oly fontos és első országos méltóság: a nádorispán, vagy röviden: nádor Albert idejében lett országos közjogi méltósággá, mint a király és nemzet együttes bizalmának letéteményese és közvetítő, kiegyenlítő a király és

nemzet között! Eddig ugyanis, bár első ember volt a király után, inkább csak a király bizalmi tisztviselője és helyettese volt a nádor.*

Érdekes itt még megemlíteni Albert királyunk szerepét az 1431—1447-ig uralkodó IV. Eugén (Jenő) pápával szemben. Albert a Szentszékkal szemben igyekezett teljes függetlenségét hangoztatni és fenntartani. S bár IV. Eugént mindenkor elismerte pápának, kérésekkel fordult hozzá — a török ellen való segítséget illetően is! —, követeit azonban éppen úgy elküldötte a ferrarai zsinatra, mely IV. Eugén vezetése alatt állott, mint a bázelire, amely viszont IV. Eugén pápai joghatóságának gyakorlását is felfüggesztette. Ezért figyelmeztette a pápa Albertet, mikor segítséget kért a török ellen, hogy tegyen meg a király is mindent az Egyház belső békéjének helyreállítására, mert akkor erősebben segítheti majd a hadjáratokat. Ettől eltekintve is a pápa erkölcsileg, anyagilag támogatta Hazánkat a török ellen, sőt a háborúskodó Albert és a lengyel király között a (lubló) értekezleten — a zengi püspök és a tarenti érsek közbenjöttével — a fegyverszünet meghosszabbítását és egy újabb béketárgyalás megtartását eszközölte ki...

De kimutatta rokonszenvét Magyarország és Albert iránt a pápa azzal is, hogy a főként Boszniában elharapódzott bogumil-eretnekség és a Felvidéken elterjedt huszitizmus leküzdésére az Egyház egyik legkiválóbb szerzetesét: Márkai Szent Jakabot küldte az országba, aki mindenütt mély, megrendítő hatást gyakorolt és fáradozását gazdag sikerek jutalmazták...

* Megemlíthetjük még azt is, hogy ebben az időben (de már Zsigmond korában is) kezdett feltűnni *Zrednai Vitéz János*, a királyi kancelláriának előbb jegyzője, majd titkára és vezetője, később nagyváradi püspök, akit Mátyás király (mint volt nevelőjét) esztergomi érsekké tett

HÁBORÚ ÉS KULTÚRA

Irta: Tóth József

— Mi lesz veled Kultúra?

A háború kitörésekor nagyon indokolt ez a kérdés, mert a világháború kulturális hatásait még ma is érezzük. A kérdést nem aggodásból tesszük fel. Nem arra gondolunk, hogy minden művészetet háttérbe szorít a fegyverzaj. Nem az a jelenség a lényeges itt, hogy az emberek minden érdeklődése a harctéri helyzet felé fordul és azokban az elmékben, amelyek eddig az örökké szép eszményét és kifejezési módját forgatták, most az a kérdés kap kizárólagos helyet, vajjon Magyarország is belesodródik-e a háborúba és rajta kívül még hány ma még semleges állam? Az sem lényeges most a kérdés szempontjából, hogy a háborús érdeklődés nyomán kevesebb szépirodalmi könyv fogy vagy pedig a lapok és a folyóiratok terjedelmének korlátozásával a szellemi élet területe összezsugorodott s hogy a cenzura bevezetésével a szellemi élet is hadi állapotba került. Nem ezekre és más hasonló kérdésekre gondolunk, amikor a kultúra jövőjét kutatjuk. Egyedül és kizárólag minden kulturális jelenség alapját: az emberiség gondolatvilágát és az abban bekövetkező változás kérdését vetjük fel.

Minden művész az emberi lelket szólaltatja meg. Ha a lélek tartalma átalakul, átalakul vele együtt a művészet és a változás a szép új kifejezési módját keresi. A kölcsönhatás a társadalmi élet alakulása és a művészet között vitathatatlan. Nos, gondoljunk a világháború társadalmi hatásaira és akkor belátjuk, indokolt, ha a fegyveres mérkőzés újból való megkezdésétől ismét társadalmi hatásokat és ennek folytán kulturális változásokat várunk, amelyek a szellemi életet épp olyan radikálisan átformálják, mint az 1914—1918-as világháború.

Ha a világháború nyomán keletkezett társadalmi változás lényegét keressük, akkor talán a következőket lehet mondani:

A családi élet kötelékei meglazultak a nő társadalmi helyzetének megváltozása következtében. A viszonyok súlya a nőt arra kényszerítette, hogy élethivatásának valamilyen foglalkozási ágat is válasszon. Ez önmagában is lazította a családban élő erkölcsi erő kötelékét, de ehhez járult ráadásul a tradíciók tiszteletének általános hanyatlásával a társadalomban élő erkölcsi erők lazulása is és így a nő új szociális helyzete olyan szabadságot vitt a társadalmi életbe, amely korábban elképzelhetetlen volt.

De a családi kötelékből szabaduló és a társadalom tradícióitól alig korlátozott emberi szellem csodálatosképpen nem a liberalizmust fejlesztette tovább, hanem a népi gondolatban kereste és találta meg azt az új formát, amelyben a társadalmi élethez nélkülözhetetlen új erkölcsi köteléket talál. Ez az új erkölcsi kötelék a kollektív kötelék tudatából származott. Ilyen módon vált az elmúlt két évtized legjellegzetesebb ismérvévé a szociális problémák össze-vissza kuszált tömege. A népi és a kollektív gondolkodás előhozta azután a faji hovatarozás kérdését. Hogy ez mit jelentett, azt nem annyira a zsidótörvények meghozása mutatta, mert abban egy nemzetközi áramlat pillanatnyilag túlsúlyba vergődő politikai erejét is lehet látni, hanem sokkal inkább az a törekvés, amely a politikai történelemnek a népi gondolat jegyében való átértékelésére, az irodalmi fejlődésnek pedig faji alapon való megmagyarázására irányult.

Vajjon milyen változást fog hozni a társadalmi életben az új háború? Az új hatást természetesen leginkább a háború befejezése után lehet megállapítani, mert amíg háború van, a mindennapi gond minden más jelenséget elnyom. Felesleges és veszélyes jóslásokba bocsátkozni. Nem is akarjuk ezt. A kérdést csak azért érdekes felvetni már ma, mert a mai háborúnak legjellemzőbb vonása, hogy a szociális kérdések egész terjedelmükben már a háború kitörése előtt fel voltak vetve, a multtal szemben tehát az a helyzet, hogy a háború ezúttal nem nagyon vethet fel új szociális problémát. Ezen a téren nem teremthet új s előre el nem képzelhető helyzetet, hanem csak siettetheti vagy késleltetheti a már meglévő és elevenen élő problémák megoldását. Ebből a körülményből arra lehet következtetni, hogy a társadalmi élet terén nem kell várni olyan nagy jelentőségű változást, mint amilyen a világháború nyomán támadt s így elsietett volna az a feltevés, hogy mivel a világháborúnak volt, tehát az új háborúnak is épp olyan messzemenő kulturális hatásai lesznek.

Lehet, hogy túlbecsülöm a szociális kérdéseknek hatását az egyetemes emberi kultúrára. Mégis le merem vonni abból azt a következtetést, ha a most megindult háború jelentőségét merjük kérdezni az emberi kultúra szempontjából, akkor annak valóságát nem új kultúrértékek kifejlődése körül láthatjuk, hanem ellenkezőleg abban, hogy a világháború kultúrhatását általánosíthatja és rögzítheti, tehát diadalra juttathatja a kultúrértékeknek abban a harcában, amely az új és a régi világ között tört ki. Az új világ népi és kollektív kultúrértékeit akar teremteni. José Ortega y Gasset már 1924-ben hirdette, hogy minden ország ki-

választottjainak szellemi kozmopolitizmusa sikeresen kialakul. Ilyesmi csak akkor történhetik meg, ha a kollektív erő ellenálthatatlanul tör előre az emberi kultúra minden területén.

— Mi lesz tehát veled Kultúra?

Új veszély ezúttal nem fenyegeti. Nem fenyegeti addig, amíg a háború nem terjed túl a mai kereteken. Mert ha a háború tüze mindent előnt, olyan fúriák szabadulhatnak fel, amelyek halomra dönthetnek minden emberi számítást.

SPÁRTA VAGY ATHÉN?

A híres római és más olaszországi caffè-bárokban szeptember elején táblákat tettek ki e figyelmeztetéssel: «*Da domani non più caffè*». Vagyis: holnaptól fogva nincs kávé. Aki járt Olaszországban, az jól tudja, hogy az úgynevezett «*espresso*» nem luxus, hanem közszükségleti cikk, s a szegényebb olasz polgár is felhőrpinti naponta nem is egyszer a maga frissen párolgó erős fekete-kávéját. Most az új *imperium romani* polgára lemond «*espressójáról*», aminthogy lemond a mindennapi élet kényelmének más kellékéről is, mert magasabb érdek: a közösség, a haza sorsa kívánja.

Rómát két és félezeréves fennállása óta mint a kultúra egykori Athénjét úgy tekintik és valóban az is. Nem kell azt most föl sorolni, mivel gazdagította Európát és az emberiséget a római szellem. A kereszténység és a humanista kultúra földje azonban tud kemény, vagyis spártai lenni, ha kell. Akik ellentétet látnak a fasiszta Olaszország egyes nagyobb céll szolgáló rendelkezései és a hagyományos latin lélek között, azok nincsenek tisztában vele.

Annakidején Spárta valóban a katonai szellemet, Athén a kultúrát és művészetet képviselte, de az utóbbi csakis addig állott fenn, amíg saját és művelődése megvédése érdekében spártai módon tudott viselkedni és cselekedni!

Pasquino

Ellentállóság a nyelvtisztogatók közt

Kaptuk és adjuk az alábbi levelet

Kedves Napkelet!

Nem vagyok vérbeli író. Amit írok, nem szánhatom előkelő szépirodalmi folyóirat cikkének. Felszólalás a nagy olvasótáborból, — ennyi az egész.

A nyelvtisztogatást mindenki helyesli, de csak módjával. Nem szabad nagyon sok egyéni ízlést és egyoldalú megállapítást hozzá keverni, mert a magyar nyelv nem az «én» nyelvem, vagy a «te» nyelved és így tovább, hanem a «mi» nyelvünk. Azután, aki a mások megsebezte bakokat keresi, vigyázzon, hogy milyen töltést tesz a puskájába és mire lő.

Senki sem tagadja, hogy baklövés elég akad a kinyomtatott írásokban. Ez év tavaszán például egyik napilapunk vasárnapi képes melléklete «Welser Fülöp-né» képmásának minősítette egy magyarországi származású mű-

vész szép festményét, amely a XVI. században nevezetessé vált, bájos Philippine Welserin és a hatalmas német császár találkozását ábrázolja.

Engedtessek meg nekem, hogy most én tallózzak, de nem a sűrűben, mert az nem tarló, hanem ott, ahol a tallózás — azt hiszem — nem jól sikerült.

Az előttem böngésző hibáztatja azt az értekezést, amely Hunyadi seregében a főurak fején «forgós kócsagok»-at lengedeztet. Elfelejtji, hogy a hölgyek vállára boruló róka is csak egy darabja a ravaszdi koma porhüvelyének. De mit szól ahhoz, amit a dunántúli jó magyar chernelházi Chernel István «Magyarország madarai» című, 1899-ben megjelent munkájának II. kötetéből, a 310—311. oldalakról, menten idézek? Chernel szövegét gondolat- és idézőjelek közt ismétlem, mert benne is sok az idézet.

— Horváth Endre «Árpádiában» a fejedelem: Árpád süvegén «hószínű kócsag» lobog; Vörösmarty a hármás bérc uráról mondja:

«... ki lobogtat kolcsagot, ékes — Nyusztkalpagja fölött ragyogó nagy gyöngybe szegezve.»

Petőfi Hajnalnak, «az ékes leventének» kócsagot tűz kalpagjára; Gyöngyösi István pedig «Murányi Venusában» feljegyzi, hogy a lovakat is feldíszítették vele:

«Szép medályos kócsag a lova fejében, — Magának is olyan fénylik süvegében.»

II. Rákóczi Ferenc ünnepélyes alkalmakkor — mint Thaly Kálmán írja — szintén ezt hordta fővegén, mégpedig feketített kócsagot.»

Eddig az egyik idézet. A másik ezeket mondja: «Ezért a mult időkben a régi családi

értéktárgyak közt sokat szerepel a kócsag, kolcsag, kolcsok, kótyag — mindig egész tollbokrétát érve — s mint ilyent hozományban, hagyatékban is felsorolva találjuk.»

Nem hiszem, hogy akadna, aki azt mondaná, hogy Chernel és a magyar költők, akiket tanunak hív fel, nem tudtak jól magyarul, vagy legalább azt nem tudták, hogy milyen szóképet szabad használni. Ezért a «kócsag» bátran lengedezhet.

A «csótáros kalpag» lehet hibás elnevezés, ha szerzője valami tollbokréta vagy hasonló dísz foglatatára gondolt. De a csótár nem olyan egyetlen-értelmű fogalom, mint amilyennek a tallózás gondolja. Bizonyára a szó jelentése is változott az idők során. A legalább már évszázados — ha nem hosszabb — nyelvhasználat szerint a csótár első sorban lószerszámot ékesítő cafrang, sallang, csak másodsorban lótakaró, egy tájszólásban pedig csoroszllya. Aki nem hiszi, nézze meg a magyar nyelvszótárakat (Czuczor—Fogarassi; Szarvas—Simonyi; Ballagi Mór Ezek elavulhattak a szófejtéseikben, de arra hiteles tanuk, hogy mit jelentettek a magyar elnevezések a XIX. század elején és közepén. Dunántúlnak abban a részében, ahol én nevelkedtem, csótáros szerszámnak mondták és mondják a fityegőkkel díszítettet. Az ország más részein is használják ezt a megjelölést ugyancsak ebben az értelemben. Vannak végül vidékek, ahol a «csótár» szót egyáltalán nem ismerik.

Az «échabraque» szót a nagy Sachs—Villatte-szótárban hiába kerestem. Nem is tudom, mit akarunk mi a francia «chabraque» vagy «schabraque» szóval. Ez a német «Schabracke» elneve-

zéssel, a megfelelő lengyel stb. szóval együtt a török «csaprák»-ból ered. Márpedig a törökkel huzamosabban bajoskodott a magyar, mint bármelyik nyugati vagy északi szomszédunk. A török nyelvet nálunk bizonynyal közelebből és alaposabban ismerték. Voltak nyelvészeink, akik azt hitték, hogy a «csaprák» meg a magyar «cafrang» vagy «cafrag» egy töről szakad-sak, a csótárt pedig a szintén magyar «sujtás» vagy «sujtár» elváltozásának vélték. Nem az én tisztem, hogy eldöntsem, vajjon tévedtek-e. Egy állítást azonban megkockáztatok: ha a kipécézett kalpagon netán fityegők, sallangok voltak, akkor ezt a kalpagot sem lehet leelőtt baknak nézni.

Különben, mit jelent az, hogy valakit lelőnek? Szerintem csak annyit, hogy meglövik, ennek következtében súlyos sebet kap és nyomban összeroskad. Lehet, hogy beszélni még tud s talán idővel fel is gyógyul, ha segítenek rajta. Csak az agyonlőtt ember nem mukkanik többé, csak annak lehet már sírt ásni. Ezért ne tagadjuk meg a leelőtt embertől azt a jogot, hogy a támadóját fel ne jelenthesse, ha mindjárt félig haldokolva vall is majd ellene.

Összefoglaló szerény véleményem csak annyi, hogy módjával kell tisztogatni a nyelvet, s nem szabad a gaz helyett jó palántát is kicibálni.

Tisztelettel vagyok a Napkeletnek régi és továbbra is hű olvasója : **Dr. Dorning Henrik**

KÖZÉPKORI DRÁMA?

A Nemzeti Színházban nemrégiben bemutatott «A Kreml istene» című újdonságáról, amelynek cselekménye a XVII. század

elején, az ál-Dimitrij korában játszódik, egyik napilap színházi kritikusa azt írta, hogy «középkori orosz dráma». Nem tudom: vajjon a dráma keletkezésének idejére, vagy pedig cselekményére vonatkoztatta ezt az állítást, de mindenképen és — egy színházi kritikushoz képest — minősíthetetlenül tévedett, hiszen a darab hősének, az ál-Dimitrijnek története a 17-ik század elején játszódik.

A multban Kemény, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Bársony és a többiek képviselték a magyar publicisztikát és újságírást. Azóta ez a vonal alábbszállott. Talán a modern idők hozták, amikor mindennél fontosabb az anyagszerzés és közlés frissesége és gyorsasága. Még a megírásnál és a közlés minőségénél is! Az írói kvalitások érthetően háttérbe szorultak a mai újságírásban. Ezen nem csodálkozunk. Rendben van. De abban igenis kivetni valót talá-lunk, ha embereket látunk olyan helyen, amely nem illeli meg őket. Ha publicisztikai művet olvasunk olyanvalakitől, akire jó lélekkel csupán manuális munkát lehetne rábízni. Az újságírás valóban nem szépirodalom, azonban a lapnak vannak olyan rovatai: az irodalmi és színi rovat, amely eddig legalább oázisa volt a komoly művelődésre vágyódó közönségnek. Az irodalmi és színházi kritikusként magasműveltségű szakembernek kell lennie és tudatában annak is, hogy kritikájával az irodalmi és színházi fórumot irányítja. Hogyan beszél azonban valaki bonyolult matematikai kérdéstről, amikor még az

egyszereggel sincs tisztában. Sajnos, ezt az elírást nem lehet egyszerű elírásnak minősíteni. Tünet. S annak a gyakorlati elvnek, hogy «majd megnézem a lexikonban» nem szabad a színházi kritika területére tévednie. Különben is a lexikon olyan, mint a borotva, csak annak a kezébe való, aki tud vele bánni. Nem hiányzó tudományoszerzésre, hanem az emlé-

kezet feljfrissítésére való. Az illető színházi kritikus, aki «középkori orosz drámáról» írt, műveltségében nyilván nem jutott el a középkornál tovább, vagy még ennél is jóval hátrább van, a magyar színházi kritika viszont már az új, sőt a legújabb korba emelkedett és európai színvonalát nem szabad ilyen «középkori» megállapításokkal megcsorbítani.

Pasquino

E L V E K É S M Ű V E K

DEBRECEN, AZ ÚJ NÉPI KÖLTÉSNET NEVELŐJE

Ady Endrét Arany János teljes ellentétéként szoktuk emlegetni. S általában fölhozzuk e szembeállítás középponti érvéül, hogy Arany az öntudatos művész, Ady pedig az ösztönös költő netovábbja. Ezt már alkotásuk napi időpontjának megválasztása is elárulja — okoskodunk tovább —: Arany rendszerint reggel költött, az öntudat legéberebb gyámkodása idején, Ady ellenben este vagy éjtszaka, amikor az ösztönös teremtő erő: képzeletünk működik legjobban.

Pedig Arany a reggelt valószínűleg fantáziája túlkapásainak, Ady meg az esti vagy éjtszakai órákat öntudata gátlásainak ellensúlyozása céljából használta föl alkotásra. Arany ösztönéletéből még világos nappal is mennyi rémlátás és rémhallás sötétlik föl! Viszont Ady ősi babonákkal telített fantáziáját még az ég besötétülte után is kimutathatóan a józan öntudat kormányozza. Ady tudatosságára vall már — leggyakoribb alkotásmódja: az önkritika purgatóriumában gyötrődve égő — tökéletesedő ihlete is. De ami mindennél többet jelent: ugyanezt mutatja költészete. Az a lírikusi módszeresség, amellyel általában az egyes jelképeket bonyolultságában is egységes jelképvilággá építi-rendezi, csakis hősiés öntudati erőfeszítés eredménye lehet. Nyilvánvaló tehát, hogy Ady van annyira öntudatos művész, mint Arany, viszont Arany van annyira ösztönös költő, mint Ady.

De hát akkor ki az Ady-nemzedék kiemelkedő költői között a legöztönösebb, ha Ady öntudatossága felér Aranyéval? Hiszen Tóth Árpád, Kosztolányi és főleg Babits költészetük erős formai és tartalmi megkomponáltsága, reflexiós hajlama folytán még öntudatosabbaknak mondhatók. Juhász Gyula finom izgalmainak mélyhegedűjéből sajátosan lírai zene árad, de e hegedűn is lehetetlen észre nem vennünk az öntudat hangfogóját.

Oláh Gábor az Ady-nemzedék kiemelkedő költői közt a legöztönösebb. Már gátlástalan alkotásmódja és az ezzel együttjáró nagy termékenysége utal tiszta ösztönösségére. De ösztönös teremtőerejével: fantáziájával magyarázható széles átélő és átalakító kedve és képessége is. A multnak és korának számos költészeti törekvésére, stílusára visszhangzik szíve. A barokk, rokokó és biedermeier éppen úgy magához csábítja, mint a szimbolizmus és expresszionizmus, egyéniségkultusz és kollektívizmus. Népi klasszikus és romantikus egy személyben. A nyugateurópai,

óklasszikai és magyaros versformák mellé, amelyeknek egyaránt hódol, ő teremti meg nálunk a szabadverset. Egyszer hazafias és vallásos költő, máskor forradalmi. Érzésskáláján gyermeki rajongás és fülledt érzékiség, gyengédség és vadság, györögtüzes öröm és heves szomorúság, elegáns játékoság és nyers tréfálkozás változnak. S nyelve minden érzését csillogó alkalmazkodással fejezi ki. Ez a rendkívül gazdag nyelv megejtő muzsikával ér el a sugárzó kellemtől a pathétikus döngésig.

Színészlelkű költő Oláh, de olyan színész, aki a játékra hitét teszi föl. Kritikusai nem egyszer szemére hányták egyenetlenségét. Nem vették tekintetbe, hogy a maga porteusságában eklektikus költő s egy olyan korban vállalkozott az egyeztetés nehéz és hálátlan szerepére, amikor arra a legegésőbb szükség volt, amikor különféle világnézetek és stílusok néztek egymással farkasszemet. Fejére olvasták nagy zuhanásait, azonban azt elfelejtették enyhítő körülményül venni, hogy egy Ikárus zuhant le, valahányszor Oláh lezuhant. Megszólták kölcsönzéseiért, holott e kölcsönzéseket Oláh idege és képzelete leginkább külön helyzeti hatásúakká asszimilálta, vagyis egyénisége vonzási szférájába hajlította.

De lehet-e egyéni arcáról beszélnünk olyan költőnek, aki annyi irányt és stílust beolvaszt költészetébe? S ha igen, van-e valami egysége ennek az arcnak? Oláht, a költőt, eddig általában úgy igyekezett alapjaira redukálni a kritika, hogy egy Adyba oltott Petőfi-követőnek tüntette föl. S megállapította, hogy költői egyéniségét egymástól idegen elemek keveredése teszi kettőssé, ellentmondóvá. Lírai önvallomásával maga Oláh is hozzájárult a saját kétlelkűségének, ellentmondásos voltának köztudatba gyökerítéséhez.

Ami a kérdés lélektani oldalát illeti, Oláh kétlelkűsége — fából vaskarika. Ő éppen tiszta ösztönösségénél fogva teljesen egyirányban — vagy azt is mondhatnók — egyszerűen fejlődött, szélesedett és finomodott lélek. Kettőssége önszuggesztióját Aranytól és Adytól veszi, kikben valóban két egyenértékű vetélytárs: az ösztön és az öntudat viaskodott egymással. Ennélfogva ez a kettősség, ellentmondásosság esztétikai értelemben is Oláh szerepjátszásának csak a felső rétegeibe: proteussága kellékéstárába furakodik be. A lélek legtitkosabb alagútjai őrzik az eredeti természet követelte magatartás Ariadne-fonalát.

Ez az Ariadne-fonal az Ady-nemzedék legerősebb szellem-történeti fonala az új-népi költészet felé. Ezt a fonalat az új-népi költő-iskolából Oláhval legrokonibb módon Erdélyi József vette föl és fonta sajátossá. De Gulyás Pál sem engedte ki kezéből. Sőt

Gulyás Pál fonta leghosszabbra azáltal, hogy a Vajda János, Komjáthy Jenő és Ady belterjes: pszichológiai metafizikáját külterjessé: természetivé egészítette ki. Éppen ezért, ha az új-népi költészet alfája Erdélyi József, ómegájául Gulyás Pált kell számítanunk.

Megérkeztünk Oláh költészetének sajátosan egységes irányvonalához. De hogy' jutottunk ide? Annak meglátásával, hogy Oláh legigazibb, mert legtermészetesebb alapmagatartása szempontjából sokkal inkább egy Petőfibe oltott Erdélyi-előd, mint egy Adyba oltott Petőfi-utód. Kétségkívül okult Oláh Adyból is, mint korának annyi más költészeti vívmányából, de a tanultakat lefordította a saját nyelvére. Adyt az élet realitásaiban is az élet metarealizmusa érdekli, Oláht az élet metarealitásaiban is inkább a füllel, szemmel- és kézzelfogható valóság. Adynak a külső világ csak arra jó, hogy a belső, lelki világot fölfedezhesse, viszont Oláh a belső világnak is a külső világ felől ad konkrét távlatot. Mindketten szenvedélyesek. De az Ady szenvedélyessége bonyolultabb és gátlásosabb, mélyebb és nehezkesebb, ezért ő még derűtségében is éjtszakaiian «komor». Oláh szenvedélyessége viszont még végletességeiben is egészségesebb és szabadabb, könnyedebb és nyersebb, ezért ő még minden más hangulatánál uralkodóbb komorságában is nappalian «derűs». Ady fantáziájának népi mélységű ősbabonáit arisztokratikus titoktartással és raffinériával sűríti szimbolumokba Oláh ellenben még a legarisztokratikusabb lelkiállapotokra valló szimbolumait is népi nyíltságú és egyenességű közlésmódjával általában kiforgatja sejtelmességükből és közérthetőségben az allegóriákhoz közelíti. A művészi homályhoz Oláh lelki feszültségének nincs elég tudatos koncentráltasága.

Ime Oláh már Adytól eltérő általános jellemvonásaiban is egy «hübris»-éért lakolt, keserűen «derült» Petőfit: Erdélyi József előfutárát hordja. Hát még demokráciájában és kifejezetten népi hang- és nyelvgyakorlataiban, fordulataiban s verseiben! Mivel közte és Ady közt ily sok alkati és módszerbeli különbség van, megértjük a költészetben hosszú ideig Ady-mértékű Nyugatnak tőle való idegenkedését. Oláh népköltőibb ösztönösségében és kibékítő eklekticizmusában megérezte a Nyugat a saját műköltői előntudatosodásának, harcoss egyoldalúságának ellenmértékét. S ez egyelőre nem nagyon ízlett neki még az adyskodás ostyájában sem. Igaz, hogy Oláh egyik verses históriáját: a Kortesmálac-ot éppen a Nyugatban emelte ki Tóth Árpád. De mije emelte ki? Nem népiességét, hanem csupán a humorát! Pedig személy szerint a debreceni Tóth Árpádhoz már azért közel kellett férkőznie

Oláh stílusának, mivel annak gyökere — mint alkotója helyesen mondja — a debreceni népnyelv.

Egyébként is Debrecen irodalmi hagyományai és élete szolgáltatta Oláhnak azt a talpalattnyi földet, hol költészete legsajátosabb magját: keleties magatartását a maradandóság sudarába szökkenthette. Így történhetett meg, hogy a Nyugat az Oláh népköltőibb ösztönösségét és kibékítő eklekticizmusát nyíltan nem is támadta, hanem az azokra vonatkozó kárhoztatásait a vidékiesség, a debreceniesség címére küldözte. Teljes joggal küldhette-e? Nem teljes joggal, mert Oláh vidékiességének a jóddalaiban Csokonai, Fazekas és Földi Debrecenjének magyar egészségét védi és gazdagítja korszerűen. S amennyit vétett ő a vidék tősgyökeresebb: népibb magyarsága védelmében a nagyvárosi magas műízlés ellen, ugyanannyit vétkezett a Nyugat is a nagyvárosi magas műízlés nevében a vidék tősgyökeresebb: népibb magyarsága ellen.

Különös, de még legmagyarabb városunk: Debrecen irodalmának ősi magyar jellegét is már-már elszigetelte a nagyvárosi magas kultúrának az a gyökértelen színvonalasdija, mely Ady nyomában, de Adytól függetlenül virágzott föl. Azóta visszafordult az idő. Bartók és Kodály régmúlt magyar milliók élete mélyéig ásott vissza, hogy megtalálja a magyar zene legüdvözítőbb modernségének útját. Az új-népi költő-iskola szintén fényes eredményeket ért el magyarság-fogalmunk lírai újraértékelésében. De mintha még gátlásokkal küzdene, mintha a nagyvárosi magas kultúra nemcsak segítené, hanem bizonyos fokig szigetelné is irodalmunk ősforrásának: a népléleknek föltárásmódjaiban.

Oláh Gábor vidékiessége ebből a szempontból vonzó példát állít föl az egész magyar irodalom számára. Ő éppen azáltal válhatott Erdályi József Ady-nemzedéki úttörőjévé, hogy félrehúzódtott a magyar jellem elszigetelőitől debreceni viszonylatban is. Hogy aztán ez a vidékiessége más oldalról: a jobb értelemben vett nagyvárosi magas műízlés felé nem egyszer még jobban akadályozta, mint az új-népi iskolát a vidék legközösségibb népi mélységei felé a rosszabb értelemben vett nagyvárosi magas kultúra: annak okát nemcsak benne kell keresnünk, hanem a magyar körülményekben is. A néplélek mind művészi, mind népi szempontból teljes szuverénitással akkor érvényesülhet irodalmunkban, ha a magyarság eltávolítja jellemének elszigetelőit.

Gróf Zrínyi Miklós prózai művei. (*Magyar Szemle Társaság kiadása. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Markó Árpád.*)

A Magyar Szemle Társaság egyik érdekes kiadványsorozata a magyar irodalom klasszikusai-ból áll. Horváth János lírai antológiája volt az első kötet, most Markó Árpád adta ki Zrínyi prózai műveit. Úgy látszik, a Társaság olyan műveket akar kiadni, amelyekre a művelt magyar közönségnek van szüksége. A «művelt» jelzőt itt nem a szokásos hízelgő értelemben kell felfognunk, amelyet minden könyvolvasó rétegre szoktak alkalmazni, hanem valóban a magyar közönségnek azt a válogatottabb rétegét kell értenünk rajta, amely szinte kötelességének tartja, hogy nemcsak a divatos irodalmi és művészi irányokkal ismerkedjék meg, hanem állandóan igyekszik kultúráját magyarabbá is tenni. Körülbelül ahhoz a réteghez szólnak ezek a kiadványok, amelyik már túl jutott az európaiság egyoldalú sznobizmusán s ebből megtartva az általános emberi értékeket, igyekszik ezenfelül megismerkedni a magyar kultúra különleges értékeivel is.

A kiadványoknak ez a célzata már Horváth János lírai antológiájánál is gyanítható volt, de egészen nyilvánvaló lett most Zrínyi Miklós kiadásával.

Ha szeretjük a szép szavakat, azt mondhatjuk, hogy Zrínyi XVII. századi irodalmunk csodája. A piszkolódó hangú röpiratok, hitviták, az érdekes, de kis részletekre szét hulló önéletírások éveiben megírja a «Török Áfiumot», amelynek nemcsak egész szerkezete, hanem egyes mondatai is, egyensúlyozottak, logikusan megszerkesztettek s amelyben a szenvedélyes lendület feszíti a mondanivalót logikai fegyelmét. Barokk, megfegyelmezett szenvedély, az értelem uralma alá szorított lendület, a korabeli olasz irodalom alapos ismerete, a klasszikusok állandó idézgetése: mind olyan tulajdonság, amelyekről bőven lehetne írni. De bármilyen bőven is beszélneünk ezekről a sajátságokról, csak azt bizonyítanánk be vele, hogy Zrínyi Miklós valóban korszerű volt. Igazi nagysága azonban nem ez. Amikor a «Vitéz Hadnagy»-ban arról beszél, hogy az ékesszólásnak milyen nagy szerepe van a hadvezetésben, ilyen mondatot is ír: «És hogy ne szólnék Xenophonról, Julius császárral, akik sokat eloquentiával vittek véghez, tekéntsünk az mi időnkre, meglátjuk Szkender béget, Hunyadi Jánost és fiát, Mátyás királt, más sok magyar vitézekkel, az kiknek számlálására egy egész könyv kellene, amelyek biztató szavokkal többet vittek véghez, hogy sem a

magok karjokkal ; beszéddel csináltak utat a bátorságnak, és vitézséggel vitték végben.» A klasszikus példák mellett szívesen és büszkén hivatkozik magyarokra is.

Nemcsak a kordivatot kiszolgáló művelt ember Zrínyi Miklós, hanem a józan gyakorlatiasság képviselője is. Nemcsak azért írja hadtudományi műveit, mert a barokk kor egyik felfedezése volt az «arte della guerra», hanem azért is, mert a magyarok szívesen beszélnek megvetéssel a tervszerű hadvezetésről. «Noha azért ez mind úgy légyen, amint megmondtam, mindazonáltal meg kell vallanom, hogy az ember elme mind vitézi mesterségre, mind más minden dologra sehonnan annyi segítséget nem vészen, mint a tanulásból és a históriaolvasásból. Ezek a te hív tanácsid, mert nem hízelkedhetnek néked. Ebben az ember megismerheti kicsin idő alatt mi történt sok esztendő elforgásában, ott meglátja azoknak a nagy embereknek dolgokat, az kik előtted voltak, amelyek kalauzok helyett lésznek, és nem hadnak botlanod, és megmutatják a veszedelmeket, miképpen kell elkerülni . . . Honnan ez? mert nem született velünk : a tanulásból. Bánom, hogy minékünk magyaroknak egy bolond példabeszédünk van ez ellen, hogy nem jó papírosból hadakozni :

de mennyi igazsága legyen ennek a mondásnak, lássa meg az, aki okos.»

Ez Zrínyi egyik vezető szempontja : a tanulás, az elmélet fontossága. A másik, amely logikus következménye ennek a gondolatnak, a fegyelmezett hadsereg. Különösen ebből a szempontból talál sok hibát korának magyarjaiban. Nemcsak az elméletet, történelmet, külföldi példákat hozza fel, hanem a magyar mult nagy katonáit is, akik csak fegyelmezett hadsereggel vihették végbe hőstetteiket.

A korszerű európai műveltség és a különleges magyar igény nemcsak elveiben olvad össze, hanem stílusában is. A barokk logikája, fegyelmezett értelme minduntalan olyan szemléletes képeket használ Zrínyinél, amelyek a XVI. századi hitviták harcaiban virágoztak ki és terjedtek el. Amikor az őrszemekről beszél, a darvak jutnak az eszébe : «Végy példát a darvokról és a vadludokról, nem tészik szárnyuk alá fejeket, és nem alusznak, míg istrázsát ki nem állítanak ; gondold meg, hogy az ellenséged nem aluszik, hanem vigyáz, hanem gondolkodik a te károdra, esővel, hóval örömet megvereti magát, csak tenéked árthasson, és te is azt cselekednéd, ha tudnád, hogy ő gondtalan és aluszékon.» Amikor a bizalmatlanságról beszél,

az olasz közmondás után magyart idéz, majd szemléletes képből eleveníti meg a gondolatot: «Azt mondja az olasz: fidarsi e bene, non fidarsi e meglio: jó hinni, de nem hinni még jobb. Kötve hidd komádat, azt mondja a magyar. Azért igen jó, hogy te az ellenségtől elhiteds valamelyik híres hadnagyát, de mikor nálad lész, ne bízd úgy magadat reá, hogy a térdén aludjál, mikor beretva van kezében; vigyázz az ő dolgára, magadban félj tüle, de előtte confidentiát (bizalmat) és bátorságot mutass, hogy ne vegye eszébe mesterségedet.»

Ez az eredeti és nagyműveltségű író most Markó Árpád gondozásában mindenki számára megközelíthetővé vált. Mint előzékeny és az olvasó minden gondját kitaláló vezető, elhárítja az akadályokat a megértés útjából. Bevezetésében világos és pontos képet ad az egyes művekről, szövegközlésében lelkiismeretesen kikeresi a legvalószínűbb olvasást és a latin szövegeket, esetleg szavakat szorgalmasan fordítja le magyarra. Nem tartozik azok közé a szövegkiadók közé, akik minden alkalmat megragadnak, hogy elméletüket és véleményüket az olvasó órára kössék. Markó Árpád természetes, úri szerénységgel csak azt a szerepet vállalja, amelyet a vendégei között ügyesen sürgőforgó házigazda szokott: köze-

lebb hozza egymáshoz a mai olvasót és gróf Zrínyi Miklóst.

Fábián István

Gróf Széchenyi István Naplói.
VI. kötet 1939. (A Magyar Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat.)

Ezzel a hatodik kötetellettel teljes az a hatalmas kiadványsorozat, mely Széchenyi naplóit foglalja magában, s ezeket immár közkinccsé, mindenkinek hozzáférhetővé teszi.

Tizennégy évvel ezelőtt, 1925-ben látott napvilágot az I. kötet, mely az 1814—1819. évek naplóit tartalmazta, ebben pedig az 1844—1848. évek naplói vannak.

Dr. Vízota Gyula végezte mind a hat kötet szerkesztését, ami igen nagy tudományos teljesítmény. A tudós kiadó nemcsak a nehezen olvasható német szöveget adta ki tökéletes pontossággal s a rövidítések megfejtésével (E H: Erzherzog, T: Teleki, B: Batthyány stb.), hanem tömördek jegyzettel magyarázta a ma már nehezen érthető följegyzéseket, s kitűnő tárgy- és névmutatóval könnyítette meg a naplók használatát. Ezenkívül minden kötethez tömör bevezetést írt, melyekben ismertetette és összefoglalta a naplók tartalmát s előkészítette s megkönnyítette olvasásukat. Ezek a korrajzi és életrajzi tanulmányok több,

mint 650 lapra terjednek, s kitűnő áttekintését adják Széchenyi életének és munkásságának.

Ennek a kötetnek bevezetése összefoglalja Sz. életrajzát 1844—48-ig, leírja testi szenvedéseit és lelki küzdelmeit, ismerteti politikai működését, azután társadalmi alkotásaival kapcsolatos rendkívüli, szinte emberfölötti munkásságát. Itt látjuk, hogy mennyit dolgozott a lótenyésztés, lóverseny, a Magyar Gazdasági Egyesület, az Akadémia, a Nemzeti Casino, az Alduna-szabályozás, a gőzhajózás, a Lánchíd, a pesti magyar színház, az alagút, a Tiszaszabályozás érdekében s más téren is, s végül irodalmi működését tekinthetjük át. Mondanunk sem kell, hogy ez a bevezetés nem általánosan ismert dolgoknak összefoglalása, hanem az új adatoknak légiójával egészíti ki Széchenyre vonatkozó eddigi ismereteinket.

Nem lehet célunk, hogy ilyen rövid ismertetésben részletesen méltassuk Viszota önfeláldozó, páratlan tájékozottságra, szorgalomra és lelkiismeretességre valló munkáját, csak az, hogy felhívjuk a nagyközönség figyelmét erre a nagyszabású, több mint 5600 lapra terjedő kiadványra, mely nemcsak Sz. életére és nagy egyéniségére, hanem az egész kor történetére

vonatkozó adatoknak és emberi dokumentumoknak valóságos kincsebányája.

Reméljük és óhajtjuk, hogy Viszota Gyula, ki ma Sz. életének és korának legalaposabb ismerője, megírja a legnagyobb magyarnak eddig hiányzó s hozzá méltó nagyszabású életrajzát.

Szinnyei Ferenc

Pálosy Éva: Dr. Végh Rozmaring. (*Regény. Szent István-Társulat kiadása.*)

Egy elkényeztetett makrancos fél-magyar, fél-francia kisleánynak: Rosemariének és nevelőnőjének hájos és zökkenő nélküli története. Mit művel a magyar pusztá levegője két rövid nyári hónap alatt, hogy a durcás, bár számos jótulajdonosságra hajlamos nyolc éves Rosemariéből áldozatos, engedelmes, magyar Rozmaring váljék. Francia nevelőnőjéből pedig ugyanekkor jó magyar asszony, őt félárva gyermek gondos nevelő anyja. Mindez a nagy átváltozás egy rövid alföldi nyár eredménye, ezt azonban természetesnek találjuk az irónó színes, könnyen folyó, érdekes meseszövevényében. A regényből nem hiányzik az oktató célzat sem — hiszen elsősorban az ifjúságnak íródott —, de ez sehol sem válik a művészi gyönyörködtetés kárára. Olyan ügyesen van elrejtve a mondanivaló a szavak mögött, hogy az olvasó magának vonja le belőle a tanulságot. A méltán népszerű író nő igazi elismerést érdemel e szép könyvért, amelynek művészi címlapja a Szent István-Társulat pompás ízlését dicséri.

M. L.

SZÍNHÁZ

HEVESI SÁNDOR.

1873—1939.

Hatáskör és hatalom is adhat tekintélyt, de jobbára csak annyit, amennyinek élettartamát a vezéri hely birtoklása szabja meg. Hevesi Sándor nevének nem az uralom biztosított jóhangzást, inkább az a hely nyert tőle súlyt és jelentőséget, ahol képességeit foglalkoztatták és gyümölcsöztették.

Ezek a képességek valódi művészi fantáziában gyökereztek és páratlanul buzgó tudósi ihletből táplálkoztak. A huszonkilenc éves ifjú mögött, aki rendezőül került a Nemzeti Színházhoz, már számottevő elméleti munkásság állt, s a hatvanhat éves öregember, akinek munkabírásán a szervezetét régóta őrlő betegségek sem bírtak erőt venni, még mindig egy gyermekifjú hitével és lelkesedésével fürkészett és tervezgetett a színpadművészet kérdéseinek irdatlanában.

A századvég naturalista irányának forradalmárául lépett fel, de a gyakorlat tisztító viharain át fölemelkedett az igaz és múlhatatlan értékek tiszteletének arra a magaslatára, ahonnan a divathullámok eltörpülnek, a jelszóharsogtatások elcsöndesednek, s maga a Lényeg bontakozik ki — amennyire a nyugtalan emberi elmének egyáltalán hozzáférhető.

Hevesi nemzeti színházi évtizede — ez tárgyilagos ítélkezés előtt ma már nyilvánvaló — színikultúránkra nézve gazdag nyereség, értékes okulás, s annak jövője felé is bölcs iránymutatás, Paulay Ede higgadt mesterségtudása és ténytisztelete élt benne tovább, a Molnár György-féle rendezői típus lendületével és egyéni varázsával párosítva. Megbecsülte, tapasztalataival gyámolította a műsor közrendű bajvívóit és lobogó becsvággal, nemes alázattal szolgálta fölként fejedelmeit. Shakespeare-, Molière és Ibsen-játásunkban az ő eredményeivel számot nem vetve tovább ezen túl egy lépésnyit sem juthatunk.

Tulajdon drámairói művét valamelyest szintén a «színpad tudorának» ihlete sugalta, de szerencsésebb fogantatású termékeit, a *Hadifogolyt*, a *Császár és komédiást* s az *Elzevirt* drámánk története is az irodalmi tisztaság, kifinomult stílusérzék nem éppen szapora színpadi megnyilatkozásai között fogja számontartani.

Vak borulatok napjaiban ragadta el Hevesi Sándort a sír homálya. De a világosság ez örök szomjazójának s a legméltóbb fények fáradhatatlan terjesztőjének nyugalma fölött a magyar közműveltség állócsillaga örökdik.

A Kreml istene

Friedrich Schreyvogl színműve
a *Nemzeti Színházban*.

Kapunyitását (kapu nélkül) ez évben a Margitszigeten tartotta a Nemzeti Színház, három shakespearei mesejátékkal. A közbülsővel, a *Vihar*ral, még a deszkákon is találkozni fogunk, majd akkor, egybevetve a helyi változatokat, szavunk is lesz hozzá.

A közsínházban első újdonságul egy osztrák-német jónevű író nagyigényű, de jóval szerényebb készségű drámáját kaptuk. Szándékában több érzik, mint amennyit eredménye nyújt: a már eddig is széltére feldolgozott s Muszorgszkij dalművéből is mindenütt ismeretes Borisz Godunov- és Ál-Demeter-téma itt alighanem azért éled újjá, hogy — mint annakidején Schiller *Demetrius*-drámatervében — a zsarnokság lélektanának ma nem kevésbé időszerű kérdéseire adjon költői választ. De végül is épp ezzel marad adós, az eleinte jóhiszemű trónkövetelőből utóbb tudatosan elszánt trónbitorló lesz, útját zavaros ihletű célok irányítják és gyilkosságok szegélyezik, de ami legfontosabb volna: az író állásfoglalása sem tisztázó-

dik, ehhez nem tirádák kellene, hanem néhány valóban szívenütő szó, aminőre három órán át hasztalan várunk. Ez a Dimitrij hiába vágyik istenné lenni a Kremlben, sorsa nem köt le, mert ezt a színpad istenjelöltjei csak *emberi* érdekességükkel érhetik el. Enélkül fantáziálásuk és öldöklésük egyaránt drámaírói *penzum* marad. Már Péterfy Jenő megmondta: «E tekintetben igazán vészes dolog Shakespearét utánozni; nemcsak oly hatalmas drámát írni, hanem gyilkolni sem tudunk már oly jól, mint ő».

Horváth János díszleteiben és jelmezeiben ezúttal több a stílus és hangulat, mint a szövegben, melyet Pukánszky Béla lelkiismeretes és lendületes fordítása sem juttathat valódi drámai plasztikához a közreműködők ajkán. Ezek — Abonyi Tivadar irányítása szerint — nagy erőpazarlással, de valahogy félhittel dolgoznak a sikerért, Timár, a főhős, csakúgy, mint Abonyi Géza vagy Lukács Margit. Mátray Erzszi szemmel láthatólag Shakespeare hatalmas exkirálynőire gondolt, Jászai Mari hagyatékának szellemében. Szelezky Zita a *Bizánc* hűséges kis Hermáját idézte elének Borisz Godunov

leánya helyett. Juhász József kalandora ízes és emberi, ha nem is olyan «démoni», aminőnek az író talán szánta. Dehát : ez az a dráma, melyben emberi inkább csak az író poggyszán *kívül* található.

Énekes madár

*Tamási Áron székely népi játéka
a Nemzeti Színházban.*

Négy éve a rövidéletű Új Thália már játszotta Pünkösti Andor rendezésében ; most is ő állította a Nemzeti színpadára, az eszközöknek hasonlíthatatlanul nagyobb gazdagságával. Jóízű emlékünk élt róla, de valódi ízére igazában csak most kaphattunk rá. Ez az izesség : maga a darab, akár realitásának szinte haraphatóan friss levegőjét értsük rajta, akár mese-indítékainak, népi babonáságainak tiszta sugallatosságát. Tamási naiv merészséggel, valóban a népköltészet keresetlen ihletével keveri egybe ezt a két világot, mintegy átröpülve a dramaturgiai zökkenőkön. Az egészen pedig elárad a szeretetreméltó székely író nyers, paraszti, de örömmek-bánatnak őszinte könnyében csillogó humora, jeleneteinek költői, mély lírájú fogantatásától kezdve az

elmésen pergő, talpraesetten visszavágó, csavaros menetű dialógusok legapróbb fordulatáig.

Nem könnyű az ilyesmit színpadi megelevenítésben érzékeltetni, de a kitűnő szereposztású együttes most szinte hibátlanul megvalósította. A játék egészét is a stilizáltság finom árnyalata tette kiválóvá, az egyes alakítások is ennek szolgálatában állottak. A házsártos hervadt menyasszonyok kettősében Gobbi Hildának és Ághy Erzsinek mértéktartása is figyelemreméltó, férjijáték-társaik közül ebben Maklárny járt a közelükben, Hosszú Zoltán hatványraemelt székely szóejtése és szertelen mozgása valamelyest «kiugrott» a stílusból. A fiatalságnak itt annyira jelentős hódító varázsáért Szelezky Zita és Apáthy Imre teljes hitellel, nagy benső kedvességgel állt helyt. Az epizódban Berky Lili mélyről feltörő gordonkafutama és Bodnár Jenő őszinte lélekmelege talált utat a szívekhez. Vitéz Zsombory Józsefnek a mesehangulatot is szerencsésen éreztető színpadképeit és Nagyajtay Teréz szép, színes jelmezeit szíves-örömezt dicsérjük.

Rédey Tivadar

F I L M

Walt Disney, Bette Davis, a 3 Ritz

Lassan már közhellyé válnak azok a megállapítások, amelyeket a filmről megemlékezőnek az új filmekkel kapcsolatban majdnem mindig meg kell tennie: — hogy a film fejlődésének új állomásaihoz érkezik, hogy új utakat keres, hogy még nem tudja megtalálni önmagát, hogy tartalmában és *filmszerű* felépítésben még nem adja meg azt, amit tőle várunk.

Az újabban bemutatott filmek közül négy film emelkedik ki az átlagtermelésből és mind a négy figyelemreméltó keresőkészséget mutat úgy témájában, mint filmszerűségében.

Walt Disney új trükkfilmjeitől — a *Hófehérke* után — új és egészségesebb mondanivalót vártunk. Nincs módunkban meggyőződni róla, de ezek az új trükkfilmek úgy hatnak, mintha még a *Hófehérke* előtti időben készültek volna; vagy ha utána, akkor hibának kell felróni, hogy *mondanivalóban* jelentéktelenebbek. Olyan élményünk, mint a *Hófehérke* után, nem marad róluk; de azonnal el kell ismernünk azt is, hogy a legmagasabbrendűt és a legteltesebben művészt adják abban, amit trükkfilmtől várni lehet. Mulatságosak, ötletesek, fordulatosak, de míg a *Hófehérke* ma is eleven és egész bennünk, ezek elmúlanak azzal, hogy láttuk őket és nem is a mondanivalókra emlékezünk vissza, hanem inkább arra a vidám, kacagató másfél órára, amit adtak.

A némafilmek telivér romantikájából kaptunk egy nagyon hangulatos derűjű estére valót a Don Ameche-vel és a három Ritz-testvérral négyszemélyesített *Három testőrrel*. Amikor már túlságosan elég volt a gangszterfilmekből, a gangszterekre régi jelmezeket adtak, revolverüket régi puskákra cserélték ki és megszületett a romantikus hangosfilm. De ma — mintha már ezeket is megelégtük volna; és ezt pontosan így érzi *A három testőr* filmírója is. *A három testőr* ugyanakkor, amikor szatírját adja minden romantikának, szatírját adja par excellence a mai romantikus hangosfilmnek is. A Stan és Pan komikuspár *Fra Diavolo*-jának édestestvére *A három testőr*. A film alapötlete: a három ügyefogyott leitatja a három testőrt és magukraöltött ruháikban ők indulnak el arra a kalandra, amelyet Dumas megírt. Nagyon finom árnyalata ennek a filmnek, hogy az igazi romantikát nem bántja. D'Artagnan megmarad komoly és igazi hősnek, mert naiv és becsületes, kész meghalni a királynéért, míg a három ügyefogyott ál-testőr minden gyávaságot és ostobaságot elkövet és a vidám gascogne-inak olyan becsületes és hű bajtársai lesznek életreszóló kalandjában, hogy — éppen ezzel, hogy a súlyos romantika komolyságának mellőzésével lesznek igazi bajtársak — mindnyá-

jan egyetértünk velük. Ez a három Ritz-testvér itt a komikumban olyan újat hoz, ami mellett, hogy roppant mulatságos, hallatlanul üdítő is.

A **Judith** indulásánál arra gondolhattunk, hogy az év legmegrázóbb hatású lélektani filmjét fogjuk látni. Bette Davis, ez a kitűnő színésznő a legmagasabb igényű művészi teljesítményt adja. Nem az ő hibája, hogy a film a vége felé mégis elromlik. A rendező valahogy túlságosan be akarta fejezni a filmet, olyan jelenetekkel, amelyek önmagukban is befejezőek lehetnek volna s ezek a jelenetek követik egymást — még mindig nem, — még mindig nem, — még egyik sem a film befejezése. Túláságosan alapos a befejezés, túljátaszatja a mindvégig kitűnő színésznőt s ezzel a film el is veszíti azt a drámaiságát, amit ígért. Danielle Darrieuxról megemlékezve írtuk egyszer, hogy sokféle filmben, sokféle szerepkörben láttuk őt, de mindannyiszor csak a megfelelő szerep jelmezét vette magára, sohasem elég elhíthetőn, ő maga sohasem alakult át, csak átvette a szerep külsőségeit. Vannak egyéniségek, akik elég erősek ahhoz, hogy lényüknek ilyen állandó jellegzetességgel úgy töltsék meg a szerepet, hogy tőlük életet kap a szerep s

a szerepben élnek ők is. Ez is az egyik különbség az átlag-skálájú és a nagy művész között. Bette Davis feltétlenül az utóbbiak közül való. Egy filmben végig csinálja mindazt, amit Danielle Darrieux például számlálatlanul sok filmen végig sem tud egészen megcsinálni. Sportol, táncol, lumpol, lealacsonyodik, egyszer szerelmes leány, egyszer társasági mondain-hölgy; asszony, szerelmes asszony, boldog leány és boldogtalan leány, boldog asszony és halálra vált asszony. Hihetetlenek az átváltozások, amik *benne* történnek, hihetetlenek az átváltozások, amelyeket művészi megélése varázsol teljes hitelességüekké.

A **Siegfried-vonalat** bemutató film más időkben csupán érdekes lenne, de ma egyenesen megdöbbentő. Hogyan emlékezzünk meg egy ilyen híradószerű bemutatónak a filmszerűségéről? Mint komoly aktualitás és mint film, páratlanul lenyűgöző. A technikai kiállítás, a felvételek, a képkapcsolások nagyszerűek. És mit mondjunk a témájáról, — erről a nyomasztóan valóságos és időszerű monumentalitásról? Borzongató egyszerűsége a föld alá beásott és a föld fölé a földbe ágyazott vas, acél- és betöntömegeknek.

Soós László

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: K ÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda, Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.



Zágráb látképe a dómmal



Zágráb. A színház.



A zágrábi piacon



Zágrábi hangulat



Horvát asszonyok a zágrábi piacon



Nemzeti Színház : «A Kreml istene» (Szelezcky Zita és Timár József)
Petruş-fotó



Nemzeti Színház: «Énekes madár»



Nemzeti Kamara Színház: «A tenger asszonya» (Petrucc-fotók)